

Beyond Peace Journalism: The Review of Alternative Communication Amid Conflict in the Deep South of Thailand

Samatcha Nilaphatama¹ and Asawin Nedpogaeo²

¹Ph.D. Candidate (Communication Arts and Innovation) Lecturer,
Graduate School of Communication Arts and Management Innovation,
National Institute of Development Administration
Faculty of Communication Sciences Prince of Songkla University

E-mail: buakeiw@gmail.com

²Ph.D. (Communication) Associate Professor,
Graduate School of Communication Arts and Management Innovation,
National Institute of Development Administration

E-mail: asawinn@yahoo.com

31

ปีที่ 24
ฉบับที่ 3
ก.ย.
-
ธ.ค.
2561

Abstract

This article seeks to review the knowledge of alternative communication, focusing on the conflict in southern border provinces of Thailand. This research follows the hypothesis, “media is the key variable which can impact to the escalation or limitation of violence circumstance.” Even though the concept of “peace journalism,” has emerged as the important alternative approach for media working in the conflicts, this concept faces two significant challenges. Firstly, peace journalism has its conceptual constraint

about the “objective regime” which has been widely debated among professionals. Secondly, there is a constraint from social context in Thailand where most professional mainstream media hold “Bangkok centric mindset,” which greatly influencing decision-making policies of the editorial and news desk. These two conditions debilitate the potential of “Peace Journalism” in responding to situations where unarmed civilians are facing in conflict region. The proposition of “The news ecology” moves beyond such limitation and demonstrates the importance of alternative media, citizen media, and people media. This article aim to propose “Humanistic Journalism” concept, as a new paradigm to prioritise the collaboration between media and people movements. Despite its various outstanding roles, this concept can be the violence. Thus, this paper suggests that alternative media should be scholarly researched and enhanced so that it could help local people to constructively engage to the conflict transformation in the Deep south.

Keywords: Peace Journalism, alternative media, citizen media, people media, Deep South Thailand, Humanistic Journalism

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”: บทสำรวจว่าด้วยการสื่อสารทางเลือกใน ความขัดแย้งที่ชายแดนใต้

สมัชชา นิลปัทม์¹ และ อัสวิน เนตรโพธิ์แก้ว²

¹นักศึกษาระดับปริญญาเอก (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรม)

คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

อาจารย์คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail: buakeiw@gmail.com

²Ph.D. (Communication) รองศาสตราจารย์

คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

E-mail: asawinn@yahoo.com

33

ปีที่ 24

ฉบับที่ 3

ก.ย.

-

ธ.ค.

2561

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้มุ่งทำการทบทวนองค์ความรู้ด้านการสื่อสารทางเลือกในความขัดแย้งของจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่า ภายใต้อสมมติฐานที่ว่า “สื่อเป็นตัวแปรสำคัญในการที่จะขยายหรือจำกัดความรุนแรงของสถานการณ์” จึงทำให้แนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ถูกกล่าวถึงในฐานะแนวคิดทางเลือกที่สำคัญ แต่แนวคิดดังกล่าวต้องเผชิญกับข้อจำกัด 2 ประการ ก็คือ ข้อจำกัดเชิงแนวคิด จาก

ประเด็นถกเถียงเรื่อง “ระบอบแห่งภาวีสัย” (*objective regime*) ในฐานะอุดมการณ์หลักของนักวิชาชีพ ขณะที่ข้อจำกัดเชิงบริบทสังคมไทยกลับต้องเผชิญข้อท้าทายที่สำคัญคือ “โลกทัศน์แบบกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง” (*Bangkok - centric mindset*) สำคัญสำคัญที่ติดตัวนักวิชาชีพมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายกับโต๊ะข่าวและกองบรรณาธิการจากส่วนกลาง ด้วยข้อจำกัดดังกล่าวทำให้แนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ไม่สามารถสนองตอบต่อสถานการณ์ที่พลเรือนมือเปล่าต้องเผชิญชะตากรรมในพื้นที่ความขัดแย้ง ทั้งนี้ข้อเสนอเรื่อง “นิเวศวิทยาข่าวสาร” ได้พาท้าวข้ามให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารทางเลือก การสื่อสารภาคพลเมือง การสื่อสารภาคประชาชนที่ควรถูกสถาปนาเป็น “วารสารศาสตร์แนวมนุษยนิยม” ในฐานะกระบวนทัศน์ใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกันกับการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนโดยมีบทบาทที่โดดเด่นหลายประการแต่ยังขาดการศึกษาที่ลงลึกและจริงจังในฐานะเครื่องมือของการต่อรองความรุนแรงของผู้คนสามัญ สื่อเหล่านี้จึงควรได้รับการส่งเสริมทั้งในแง่มุมของการศึกษาวิจัยและความเข้มแข็งเพื่อทำหน้าที่เปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง ณ ชายแดนได้อย่างสร้างสรรค์

คำสำคัญ: การสื่อสารภาคประชาชน, จังหวัดชายแดนภาคใต้, วารสารศาสตร์แนวมนุษยนิยม, วารสารศาสตร์สันติภาพ

บทนำ

สถานการณ์ความรุนแรงของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องกว่าทศวรรษ ชีวิตของผู้คนถูกคร่าไปแล้วกว่า 6,814 ราย บาดเจ็บถึง 13,414 ราย จากจำนวนเหตุความรุนแรง 19,927 ครั้ง แนวโน้มสัดส่วนของผู้บาดเจ็บล้มตาย (casualties) แบบที่เป็น พลเรือนหรือผู้ที่ไม่ถืออาวุธ (เป้าหมายอ่อนแอ: soft target) มีมากถึงร้อยละ 61 ขณะที่เป้าโจมตีที่เป็นกองกำลังมีอาวุธประจำกาย (เป้าหมายที่เข้มแข็ง : hard target) มีสัดส่วนที่ต่ำกว่ามากเพียง ร้อยละ 37 (ดูข้อมูล Deep South Incident Database: DSID¹) โดยตัวเลขความรุนแรงพื้นฐานนี้ชี้ให้เห็นว่า “พลเรือนมือเปล่า” ที่ต้องสูญเสียชีวิตในสัดส่วนที่มากเกือบ 2 ใน 3 ซึ่งถือเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างมากในโลกสมัยใหม่ ที่ความขัดแย้งมิได้เป็นไปแต่การสู้รบของกองกำลังติดอาวุธด้วยกันเอง

สถานการณ์ความขัดแย้งเช่นนี้กระตุ้นให้เกิดการศึกษาการวิจัยเป็นอย่างมากในทุกสาขาวิชาไม่ว่าแม้แต่การศึกษาในประเด็นของการสื่อสาร อันเป็นผลมาจากสมมติฐานที่มองสื่อมวลชนเป็นสถาบันอันสำคัญทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง ซึ่งหลายเหตุการณ์ในขณะนั้นสื่อมวลชนถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก โดยเฉพาะแง่มุมการนำเสนอข่าว (แพร ซีริคต์ดีด้าเกิง, 2551) อย่างไรก็ตาม อิทธิพลทางความคิดที่สำคัญที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ของการทำงานของสื่อมวลชนกับสถานการณ์ความขัดแย้งก็คือ แนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” (Peace Journalism) ได้มีอิทธิพลในฐานะ แนวคิด “ทางเลือก” ที่สำคัญในห้วงเวลานั้น

บทความนี้จึงมุ่งที่จะทบทวนองค์ความรู้ด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะในช่วงหลังความขัดแย้งที่เข้มข้น ณ จังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา โดยมุ่งเน้นพิจารณาแนวคิดสำคัญๆ ในการศึกษาการสื่อสารกับความขัดแย้ง โดยเฉพาะแนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในฐานะทางเลือกหนึ่งในท่ามกลางความขัดแย้งนั้น แต่กระนั้นก็เชื่อว่าแนวคิดดังกล่าวจะประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนไปสู่การปฏิบัติ

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

เนื่องจากต้องเผชิญกับข้อจำกัดที่สำคัญหลายประการ ด้วยเพราะตำแหน่ง
แห่งที่ของแนวคิดนี้แนบชิดอยู่กับสื่อกระแสหลักมากเกินไป จนเกิด
ปัญหาจากภายในของโครงสร้างระบบนี้เสียเอง รวมถึงความไม่ครอบคลุม
ไปถึงการสื่อสารสมัยใหม่ที่ประชาชนทั่วไปจะสามารถเข้าถึงได้ ซึ่งยังขาด
การอธิบายด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่ๆ ที่จะก้าวข้ามข้อจำกัดบางประการ
ของแนวคิดดังกล่าวไปสู่ทิศทางการศึกษาแบบใหม่ๆ ที่ก้าวข้ามการมอง
แบบคู่ตรงกันข้ามระหว่าง สื่อกระแสหลัก v.s. สื่อทางเลือก มาสู่แนวคิด
“นิเวศวิทยาข่าวสาร” (The news ecology) ว่าจะมีความเป็นไปได้มาก
น้อยเพียงไร ที่จะสร้างพลังและความเข้มแข็งโดยโดยภาคประชาสังคมเอง
ในฐานะของ “พลเรือนมือเปล่า” ที่ต้องเผชิญกับความสูญเสียในสัดส่วนดัง
ที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นโดยที่ไม่ต้องพึ่งพิงสื่อกระแสหลักมากนัก เช่น
แนวคิดสื่อทางเลือก แนวคิดสื่อพลเมืองและแนวคิด สื่อภาคประชาชน อันเป็น
ทั้งแนวคิด วาทกรรมและปฏิบัติการทางสังคมในฐานะเครื่องมือของผู้คน
สามัญ โดยได้ถือกำเนิดขึ้นมาในสังคมไทย

สถานภาพองค์ความรู้ด้านการสื่อสารในความขัดแย้งที่ชายแดนใต้

ผลจากความรุนแรงยืดเยื้อเรื้อรังที่ชายแดนใต้ร่วม 15 ปี ส่งผลสะท้อน
แผ่กว้างหลายอาณาบริเวณ ไม่เว้นแม้แต่ประเด็น “องค์ความรู้” แนวทาง
การศึกษาเรื่องราวของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลายมาเป็น “ประเด็น
ร้อน” (hot issue) ที่นักวิชาการ นักวิจัย ให้ความสนใจทั้งในเชิงประเด็น
(issue base) และในเชิงพื้นที่ (Area base) กระทั่งในบางเวทีวิชาการ
ถึงขั้นค่อนข้างจะกันว่าเป็น “อุตสาหกรรมวิชาการ” ที่เฟื่องฟูควบคู่ไปกับ
“อุตสาหกรรมความมั่นคง”

มีการศึกษาที่ประมวลองค์ความรู้ที่สำคัญโดย แพรว ศิริศักดิ์ดํารง
(2551) แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ศึกษาเรื่อง “โครงการ
ทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์
ความรุนแรง (พ.ศ. 2547 - 2550) พบว่า วรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว

สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ รายงานวิจัย ภาคนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยในห้วงเวลานั้นมีงานดังกล่าวจำนวนมากถึง 584 เรื่อง เป็น วิทยานิพนธ์ 256 เรื่อง รองลงมาคือ รายงานวิจัย 175 เรื่องและหนังสือ 153 เรื่อง

งานของแพรยังได้อธิบายประเด็นสำคัญของการศึกษาด้านการสื่อสารในห้วงเวลานั้น คือการศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนและการเสนอข่าวของสื่อมวลชนแขนงต่างๆ โดยเธอระบุว่า แนวทางการศึกษาเช่นนี้เป็นประเด็นการศึกษาใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการทบทวนวรรณกรรมก่อนหน้านี้ เธอวิเคราะห์ว่า อาจมีผลมาจากสมมติฐานที่มองสื่อมวลชนเป็นสถาบันอันสำคัญทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง ซึ่งหลายเหตุการณ์ในขณะนั้นสื่อมวลชนถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากโดยเฉพาะแง่มุมการนำเสนอข่าว งานชิ้นนี้สรุปด้วยว่าวรรณกรรมลักษณะนี้พบราว 10 เล่ม (ทั้งงานวิจัยและวิทยานิพนธ์) ได้ชี้ให้เห็นบทบาทและผลกระทบในการทำงานของสื่อมวลชนต่อสถานการณ์ชายแดนภาคใต้ ข้อเสนอสรุปหลักๆ จากงานวิจัยเหล่านี้คือ รัฐมีอิทธิพลต่อการอธิบายสถานการณ์ รวมถึงความพยายามควบคุมนั้นมีผลต่อวาทกรรมและภาพตัวแทนที่ส่งกระทบต่อมุสลิม โดยแทบไม่มีพื้นที่ให้เสียงของประชาชนในท้องถิ่นได้ปรากฏในพื้นที่สื่อเลยและมีข้อสังเกตว่า แม้จะมีรายงานวิจัยหลายชิ้นยืนยันบทบาทของสื่อโทรทัศน์และการเปิดรับข่าวสารจากสื่อชนิดนี้เป็นอย่างมาก แต่ก็แทบไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อข่าวทางโทรทัศน์เลย

ทศวรรษถัดมามีงานศึกษาลักษณะใกล้เคียงกันแต่นำไปเพื่อการประมวลองค์ความรู้ด้านการสื่อสารในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะก็คือบทความเรื่อง The synthesis of the previous research on peace process and conflict communication related to the Southernmost Thailand. ของ ภีรกาญจน์ ไค่นุ่นนา (Kai-nunna, 2016) แห่งคณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ทำการประมวลและทบทวนวรรณกรรมเจาะจงในหัวข้อที่เกี่ยวกับการสื่อสารของนักวิชาการและบัณฑิตศึกษาใน

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

ประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2547 - 2559 โดยพบว่า มีงานทั้งหมด 48 ชิ้น โดยมีประเด็นศึกษาครอบคลุมการสื่อสารทั้งสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ภาริการงานจันได้แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นก็คือ ในเรื่องของ การสร้างสันติภาพ (peace building) การวิพากษ์วัฒนธรรมของห้องข่าวในสถานการณ์ความขัดแย้ง ภูมิทัศน์ของสื่อในพื้นที่ความขัดแย้ง และ “สื่อใหม่” ในพื้นที่ความขัดแย้ง โดยมีข้อค้นพบในแต่ละประเด็นคือ

1. การสร้างสันติภาพ (peace building)

งานในกลุ่มนี้มักให้ความสนใจในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิก โดยเฉพาะชาวไทยพุทธและมลายูมุสลิม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบระหว่างประชาชนกับประชาชนด้วยกันผ่านการสื่อสาร สมมติฐานของประเด็นการศึกษานี้เชื่อว่าการสื่อสารจะช่วยถักทอและสร้างความสมานฉันท์ในสังคมให้กลับมาได้อย่างไรตามกรอบคิดตามแบบสำนักหน้าที่นิยม (functionalism) ซึ่งรับอิทธิพลทางความคิดหลังจากการตั้งคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ (กอส.) ทิศทางการศึกษานี้จึงพุ่งเป้าไปที่ “การสร้างความสมานฉันท์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น” โดยพบงานลักษณะนี้พบห้วงเวลาตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา เช่นงานของ อาทิตยา เทียงวงษ์². (2548) ศิริประภา เรณูมาศ³ (2549) ลดาวัลย์ แก้วศรีนวล⁴ (2552) (Kai-Nunna, P, 2016) ข้อสังเกตต่อการศึกษากลุ่มนี้ก็คืองานในลักษณะเช่นนี้ในต่างประเทศมักเกิดขึ้นในช่วงหลังจากความขัดแย้งยุติลงไปแล้วแบบที่เรียกว่า “การสร้างสันติภาพหลังความขัดแย้ง” (post - conflict peace building) เพื่อรื้อฟื้นสายสัมพันธ์ของผู้คนให้ฟื้นคืนกลับมาใหม่

2. วัฒนธรรมห้องข่าวในสถานการณ์ความขัดแย้ง

งานในกลุ่มนี้เน้นการศึกษาไปที่การวิพากษ์และอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ความรุนแรงกับการนำเสนอของสื่อมวลชนเป็นสำคัญ เช่นงานของ เสริมสิริ นิลดำ⁵ (2552) ได้กล่าวถึงประเด็นของจังหวัดชายแดน

ภาคใต้ในบางส่วนในฐานะของพื้นที่ทางการสื่อสารในภาวะวิกฤติ ซึ่งพยายามที่จะค้นหา เกณฑ์และตัวชี้วัด ของ“คุณค่าข่าว” ที่เหมาะสมกับช่วงเวลาวิกฤตินั้นโดยที่ข่าวไม่ได้เป็นตัวแปรที่ขยายความรุนแรงให้เพิ่มมากขึ้น ขณะที่งานของ วลัษณ์กมล จ่างกมล (2550) พยายามที่จะส่งสัญญาณต่อสมาคมวิชาชีพผ่านงานศึกษาของเธอว่า สื่อไทยควรที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์การรายงานข่าวจากแบบ “วารสารศาสตร์สงคราม” (War Journalism) มาสู่การรายงานข่าวแบบ “วารสารศาสตร์สันติภาพ” (peace journalism) และควรให้การศึกษาด้านการสื่อข่าวเช่นนี้กับสังคมไทย (Kai-Nunna,P, 2016) และงานที่พัฒนาต่อจากฐานความรู้นี้นำมาสู่งานวิจัยของ ภีรกาญจน์ ไค์นุนนา (2552) ในเวลาต่อมาเรื่อง “การสื่อข่าวของผู้สื่อข่าวท้องถิ่นภายใต้บริบทความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) โดยชี้ว่าภายใต้ข้อจำกัดหลายประการ ผู้สื่อข่าวท้องถิ่นที่อยู่ใกล้กับข้อเท็จจริงมากที่สุดต้องเผชิญกับดilemma อย่างไรและควรได้รับการสนับสนุนอย่างไรเพื่อให้ข้อเท็จจริงปรากฏสู่สาธารณะได้อย่างเที่ยงตรง

3. ภูมิทัศน์สื่อในพื้นที่ความขัดแย้ง

งานลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเพื่อศึกษาหาข้อมูลและโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสารในพื้นที่บริบทความขัดแย้ง เพื่อทำความเข้าใจภาพจำลองภูมิทัศน์ของสื่อ (media landscape) ในพื้นที่ความขัดแย้ง เช่น การสำรวจสถานีโทรทัศน์เคเบิลทีวีที่ให้บริการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมไปถึงเงื่อนไขของการดำเนินงานและความอยู่รอด ดังพบได้ในงานของ ภีรกาญจน์ และศุภราภรณ์⁶ (2554) รวมถึงงานวิเคราะห์เนื้อหารายการเชิงสมานฉันท์ในรายการวิทยุที่ให้บริการอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งจำนวนและการปรากฏตัวของพื้นที่สื่อวิทยุ ซึ่งเป็นพื้นที่การสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน และพื้นที่ระหว่างสื่อมวลชนกับประชาชนโดย อรุณีวรรณและชรินทร์⁷ (2554) ที่ศึกษาศักยภาพของการให้บริการผู้ฟังและประเด็นการดำเนินงานและความอยู่รอดเช่นกัน

4. “สื่อใหม่” ในพื้นที่ความขัดแย้ง

งานศึกษากลุ่มนี้ เห็นและตระหนักจากการเบ่งบานอย่างก้าวกระโดดของสื่อใหม่ (new media) ในห้วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยพบว่าเริ่มมีงานศึกษาหลายชิ้น เช่น การสำรวจโพลสันติภาพ หรือ peace poll⁸ (2016) โดยสถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ (CSCD) ม.สงขลานครินทร์ พบว่า สื่อใหม่และสื่อสังคมออนไลน์กำลังมีอิทธิพลอย่างมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในระดับท็อป 5 อันดับ โดยใน 3 สามลำดับแรกคือ เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์และเว็บล็อก ทั้งนี้ในห้วงก่อนหน้านั้นงานศึกษาของ วิฑิตมาและดุขฎิ⁹ (2554) ชี้ว่าสื่อเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญของการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคม แต่ก็พบว่ายังไม่มีประสิทธิภาพมากพอเนื่องจากขาดการสนับสนุนหนุนในทางเงินทุนและเทคนิค อย่างไรก็ตามในระยะหลังๆ สื่อใหม่กลับเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของฝ่ายผู้เห็นต่างจากรัฐ¹⁰ ที่ใช้เป็นพื้นที่ปรากฏตัวและสื่อสารต่อสาธารณะ โดยเฉพาะในห้วงเวลาของการพูดคุยสันติภาพสะดุดไม่ราบรื่น โดยสามารถที่จะก้าวข้ามข้อจำกัดการเข้าถึงสื่อมวลชนกระแสหลักและท้องถิ่น โดยที่เจ้าของเรื่องสามารถนำเสนอประเด็นได้ด้วยตนเอง (Kai-Nunna,P, 2016, p.132)

จุดที่ชี้ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาการสื่อสารในอนาคตที่ภักการญจณัเสนอก็คือการศึกษาประเด็นการสื่อสารที่สอดรับกับสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดก็คือประเด็นการศึกษาบทบาทของสื่อภายใต้บริบทของการพูดคุยสันติภาพ (role of media in peace talk process) ซึ่งถือเป็นบริบทใหม่ที่ยังมีการศึกษาไม่มากนัก โดยเขาชี้ว่า มีงานในลักษณะนี้เพียง 1 ชิ้นเท่านั้นจากงานทั้งหมดที่หยิบยกมาศึกษาคืองานของ สมัชชาและรุ่งรวี (2556) ที่ติดตามการรายงานข่าวในช่วงของการลงนามพูดคุยสันติภาพระหว่างรัฐไทยกับขบวนการบีอาร์เอ็น หรือข้อตกลงกัวลาลัมเปอร์ (KL-Agreement) ช่วงแรกๆ ภักการญจณัจึงเสนอว่าควรเร่งที่จะทำการศึกษารายใต้บริบทนี้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าใจปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเป็นกลไกการสนับสนุนให้เกิดการสร้างสันติภาพด้วยทางหนึ่ง¹¹ (Kai-Nunna,P, 2016, p.133)

มีข้อสังเกตจากการทบทวนองค์ความรู้ผ่านงานของแพร (2551) ซึ่งให้เห็นว่าในห้วงของความรุนแรงช่วงต้น นักวิจัยส่วนใหญ่ต่างมุ่งไปที่การศึกษาบทบาทของสื่อที่มีผลต่อสถานการณ์ความรุนแรง ขณะที่ข้อค้นพบของภิกขุณย์ (Kai nun-na, 2016) ในห้วงทศวรรษต่อมา ซึ่งแนวทางการศึกษา 4 ด้านข้างต้นและเน้นย้ำว่าทิศทางของการศึกษาที่จะต้องเร่งทำความเข้าใจอย่างยิ่งก็คือ บริบทหลังเวทีพูดคุยข้อตกลงกัวดาลัมเปร์ ตั้งแต่ 28 กุมภาพันธ์ 2556 เป็นต้นมา แต่ถึงกระนั้นก็มีข้อสังเกตที่ว่ายังไม่มีการศึกษาในด้านการพัฒนาการสื่อสารในระดับท้องถิ่น/ รากหญ้าและการสื่อสารภาคประชาชนภายใต้บริบทดังกล่าวที่จะช่วยหนุนเสริมให้เหล่าผู้คนสามัญเหล่านั้นต่อรองกับความรุนแรงได้ ทั้งๆ ที่บรรยากาศของสื่อภาคประชาชนเหล่านี้เคยคึกคักในพื้นที่อย่างมาก

“วารสารศาสตร์สันติภาพ” ในฐานะ “ทางเลือก” ท่ามกลางความขัดแย้ง
ประเด็นถกเถียงหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมากในการประเมิน “หลักไมล์” องค์ความรู้ - วิชาการ - วิชาชีพ ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เชื่อมโยงกับการสื่อสารทั้งในทางวิชาการและวิชาชีพที่กล่าวได้ว่าโดดเด่นอย่างมากในห้วงทศวรรษที่ผ่านมาก็คือ “การศึกษาศาสนาสื่อสารและสื่อมวลชนในฐานะสถาบันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความขัดแย้ง”¹² อันได้แก่ การศึกษาและพัฒนาเรื่อง “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ซึ่งถือว่าเป็นกระแสธารใหญ่ของการศึกษาที่ถูก “นำเข้า” จากต่างประเทศในห้วงเวลานั้นโดยมีแนวคิดที่สำคัญ “คัดท้าย” อยู่เบื้องหลังก็คือแนวคิดเรื่อง “วารสารศาสตร์สันติภาพ” (peace journalism) ของ โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) นักวิชาการด้านสันติภาพชาวนอร์เวย์

1. “วารสารศาสตร์สันติภาพ” : ความหมาย

วารสารศาสตร์สันติภาพ ถือกำเนิดขึ้นมาจากแนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) นักวิชาการด้านสันติภาพได้ริเริ่มใช้คำนี้มาตั้งแต่ปี 1970 โดยก่อรูปขึ้นจากแนวคิดพื้น

ฐานที่สำคัญ 2 แนวคิดก็คือ แนวคิดหน้าที่นิยม (functionalism) และแนวคิดปทัสถานของสื่อมวลชน (normative theory) ที่เน้นถึงแนวปฏิบัติทางจริยธรรมทางวิชาชีพในสังคมแบบเสรีประชาธิปไตย โดยมีความคาดหวังต่อการทำงานของสื่อมวลชนหลักของความถูกต้อง (accuracy) การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (impartiality) และความรับผิดชอบ (responsibility) (Howard, R, 2004, p.13 - 14 อ้างใน Changkamol, W, 2013, p.32) ภายใต้บริบทความขัดแย้ง

กำลังพยายามเปรียบเทียบให้เห็นว่าการรายงานข่าวสงครามนั้นมีความคล้ายคลึงกับการรายงานข่าวกีฬาที่มุ่งการติดตามผล แพ้ - ชนะ เป็นสำคัญ ซึ่งในภายหลังพยายามที่จะเปรียบเทียบผ่านเกณฑ์เรื่อง วารสารศาสตร์การสงคราม V.S. วารสารศาสตร์สันติภาพ อันมีกระบวนการทัศน์และแนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ 4 ประเด็นสำคัญ คือ 1. แนวทางแบบสันติภาพและอธิบายความขัดแย้งเป็นศูนย์กลาง (Peace/ Conflict orientated)
2. แนวทางการอธิบายสังคม-ความจริงเป็นศูนย์กลาง (truth orientated)
3. แนวทางการอธิบายจากมุมมองประชาชนเป็นศูนย์กลาง (people orientated)
4. แนวทางการอธิบายทางออกจากความขัดแย้งเป็นศูนย์กลาง (solution orientated) ในขณะที่วารสารศาสตร์การสงครามกลับมีแนวปฏิบัติในทิศทางตรงกันข้าม (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 ความหมายเปรียบเทียบระหว่างวารสารศาสตร์สันติภาพกับวารสารศาสตร์การสงคราม

WAR/ VIOLENCE JOURNALISM	PEACE/ CONFLICT JOURNALISM
I. War/ Violence orientated	I. Peace/ Conflict orientated
II. Propaganda orientated	II. Truth orientated
III. Elite orientated	III. People orientated
IV. Victory orientated	IV. Solution orientated

ที่มา : ปรับปรุงจาก Gultung's Peace/Conflict and War/Violence Journalism (Gultung, 1998) ใน Changkamol, K. (2013)

ข้อเสนอของกัลตงในขั้นต้นถูกขยายความโดย ชัยวัฒน์ สถาอานันท์¹³ นักวิชาการด้านสันติวิธีคนสำคัญของสังคมไทยอธิบายแนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” หรือ “สันติวารสารศาสตร์” (peace journalism) อย่างรวบรัดว่า หมายถึงสื่อที่มุ่งแก้ปัญหาต่อแนวคิดคู่ตรงข้ามของตนคือ “วารสารศาสตร์การสงคราม” (war journalism) ผ่านการทำงาน 5 ด้านด้วยกันคือ

1) วารสารศาสตร์สันติภาพ จะต้องตั้งคำถามต่อการประกอบสร้างภาพและสีสรรของ “ศัตรู” ที่ถูกแต่งแต้มขึ้นมา ทั้งยังต้องหาทางคืนสภาพความเป็น “มนุษย์” ให้แก่สงคราม (rehumanize the enemy) เพราะ “วารสารศาสตร์การสงคราม” (war journalism) มุ่งเน้นแต่จะให้อุปสรรคหรือศัตรูเป็นสัตว์ร้ายหรือปีศาจ (demonize the enemy)

2) วารสารศาสตร์สันติภาพ ต้องตั้งคำถามต่อ “วิธีการ” (means) ที่จะพูดถึงเหยื่อของความรุนแรงว่าเป็นเช่นไร เพราะในปากผิงของวารสารศาสตร์การสงคราม ถือว่าเหยื่อความรุนแรงเป็นหลักฐานหรือพยานบุคคลที่ถูกลดทอนให้เป็นเพียง “วัตถุพยาน” แห่งความป่าเถื่อนโหดร้ายของอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น วารสารศาสตร์สันติภาพจึงมีหน้าที่ในการ “ปลดปล่อย” เหยื่อความรุนแรงจากการถูกใช้ (patronize) ในการเป็นวัตถุเช่นนั้น โดยคืนความเป็นมนุษย์ที่มี “อัตตาณัติ” (autonomy) ให้กับเขา

3) วารสารศาสตร์สันติภาพจึงมีบทบาทหน้าที่ในการคืน “ความจริง”¹⁴ ที่สูญหายไปตั้งแต่สงครามเริ่มอุบัติ ความขัดแย้งที่มองเห็นอาจเป็นเพียงแค่อาการ (symptom) แต่สาเหตุอันแท้จริงอาจหลบซ่อนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรมที่มักถูกกวาดไว้ใต้พรมของระบบสังคมอันซับซ้อน วารสารศาสตร์สันติภาพ ต้องมีความเป็นสื่อมืออาชีพมากพอในการเปิดโปงให้เห็น ปัจจัยแห่งความรุนแรง ที่ยึดโยงอยู่กับโครงสร้างอันยุติธรรมนั้น ขณะที่วารสารศาสตร์สงคราม มีธรรมชาติและกรอบคิดที่ที่แบ่งโลกออกเป็นคู่ขัดแย้งแบบ ขาว - ดำ จนส่งผลให้ไม่สามารถมองเห็นสาเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อนที่ซ่อนอยู่เลย

4) วารสารศาสตร์สันติภาพ ต้องตั้งคำถามต่อข้อข่าวสารแบบ “ทางการ” (official) ไม่ว่าจะเป็นจากคู่ขัดแย้งฝ่ายไหน เพราะ วารสารศาสตร์สงคราม

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

มัก “ลืมหูลืมตา” หลงผิดคิดไปว่ากำลังทำงานประชาสัมพันธ์ให้กับคู่ขัดแย้งถึงตายฝ่ายหนึ่ง โดยลืมนึกไปว่าการทำงานของสื่อสามารถสร้าง “ความชอบธรรม” ให้กับ “ความจริงทางการ” ด้านเดียวของทั้ง “ฝ่ายรัฐ” หรือ “ฝ่ายต่อต้าน” โดยลืมนึกว่าเขาต่างเป็นคู่ขัดแย้ง

5) วารสารศาสตร์สันติภาพ ต้องตั้งคำถามต่อและต่อต้านการใส่ใจและเสนอภาพปรากฏของความจริง ทำงานอย่างไวรู้ (sensitivity) ต่อความขัดแย้ง ทำงานเพื่อชี้ช่องทางอันสร้างสรรค์และความริเริ่มเพื่อสร้างสันติภาพ¹⁵ (peace building) ไม่ให้ถูกบดบังด้วยเสียงกัมปนาทและภาพอันจัดจ้านของความรุนแรง อย่างที่วารสารศาสตร์การสงครามสมาทานและปรารถนาให้เป็น ทั้งนี้ในประเด็นสุดท้ายนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อวารสารศาสตร์สันติภาพอย่างมากก็คือ คือ การบอกกับผู้ปฏิบัติงานและองค์กรสื่อว่า หน้าที่ของการทำงานของสื่อมวลชนควรต้องทำอะไรผ่านแนวปฏิบัติ (guideline) ที่พึงกระทำ รวมถึงการบอกว่านักวิชาชีพจะช่วย “ลดอุณหภูมิความขัดแย้ง หรือจะทำให้มันเย็นลง”¹⁶ แนวคิดนี้เป็นกระบวนการทัศนสำคัญในการจัดวางระยะและตำแหน่งแห่งที่ของนักวิชาชีพที่เขาเหล่านั้นต้องลงไปสัมผัสกับข้อเท็จจริงในสนามข่าวจนบางครั้งถูกเรียกว่า “วารสารศาสตร์เพื่อคลี่คลายความขัดแย้ง” (peace and conflict resolution journalism) จึงนำมาสู่การถกเถียงอันร้อนแรงในเรื่อง “วาทวิสัย” เป็นสำคัญซึ่งจะกล่าวถึงข้อถกเถียงนี้ในลำดับถัดไป

2. อิทธิพลและพัฒนาการวารสารศาสตร์สันติภาพในสังคมไทย

หลังเหตุการณ์ปี 2547 นั้นจะเห็นการปรากฏตัวขึ้นต่อการวิพากษ์บทบาทของสื่อสารมวลชน ใน 2 มิติก็คือ มิติในเชิงวิชาชีพและมิติทางวิชาการ ในทางวิชาชีพนั้นเกิด “โต๊ะข่าวภาคใต้” ภายใต้ชื่อ “ศูนย์ข่าวอิศรา” ในการกำกับของสมาคมวิชาชีพคือ สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย โดยมีหลักคิดที่สอดคล้องกับการทำงานของ “คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์” (กอส.) ซึ่งได้ขับเคลื่อนผลักดันประเด็นดังกล่าวในขณะนั้น (ดูเพิ่มเติมในฐิตินบ โกมลนิมิ¹⁷ และภัทธะ คำพิทักษ์¹⁸) รวมถึง

ความพยายามในการออกคู่มือการรายงานข่าวภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งที่ริเริ่มโดย “คณะทำงานสนามข่าวสีแดง”¹⁹ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มก้อนของนักวิชาชีพยุคบุกเบิกของศูนย์ข่าวอิศรา ก่อนที่สมาคมนักข่าวฯ จะทยอยออก “คู่มือรายงานข่าวในสถานการณ์ความขัดแย้ง”²⁰ ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) แห่งเยอรมัน และคู่มือรายงานข่าวเพื่อสลายความขัดแย้ง: กรณีปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้²¹ โดยสถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ ส.ส.ท.(2556) ที่รวบรวมเอาแนวความคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อสันติภาพ มาเรียบเรียงเอาไว้ใหม่ เช่น ฟิโอน่า ลอยด์²² (Fiona Lloyd) (2550) แนวปฏิบัติของสื่อสารสาธารณะแบบ BBC²³ การสอนสันติวารสารศาสตร์ของ เจค ลินช์ (Jake Lynch)²⁴ (2007) รวมถึงประสบการณ์จากนักวิชาการและวิชาชีพในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ขณะที่ในทางวิชาการนั้น วลัยลักษณ์ จางมกล แห่งคณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยสื่อเพื่อสันติภาพ : จริยธรรม การจัดการ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา เพื่อเสนอต่อสภามหาวิทยาลัย ในปี 2550 ก่อนจะริเริ่มแปลงานของ รอส โฮเวิร์ด (Ross Howard) เรื่องแนวปฏิบัติการสื่อข่าวที่ชื่อ “การสื่อข่าวที่ไหวรู้ต่อความขัดแย้ง” และตีพิมพ์เผยแพร่ในปีถัดมาและได้เขียนงานเรื่อง “Journalism and the path to peace in the south of Thailand” (2013) ซึ่งเป็นคู่มือปฏิบัติเพื่อเสนอต่อ “ศูนย์ศึกษาการสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” มหาวิทยาลัยควีนส์แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย ตามแนวทางของ ลินช์และแมคโกลดริค (Jake Lynch & Aunabel Mcgoldrick) สานุศิษย์คนสำคัญของโยฮัน กัลดุง

ในห้วงเวลาที่มีความขัดแย้งดำเนินมาอย่างเข้มข้นกลับปรากฏงานศึกษาของ สุภาภรณ์ กานต์วีระโยธิน²⁵ เรื่อง สื่อสันติภาพในประเทศไทย : ศึกษากรณีโครงการศูนย์ข่าวอิศราของสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (2549) และ วิชญวดี ชูบุญ²⁶ เรื่อง “บทบาทของโต๊ะข่าวภาคใต้ สถาบันอิศรา กับการเป็นสื่อเพื่อสันติภาพ กรณีเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” (2552) จุบรวมที่สำคัญของงานการศึกษาของทั้งสองคน

แม้จะเป็นคนละช่วงเวลาก็ตามพบว่า ศูนย์ข่าวที่บุกเบิกเรื่องนี้อย่างสำนักข่าวอิศรา มีบทบาทในเชิงการเปิดพื้นที่ข่าวที่ไม่เน้นความรุนแรงและนำเสนอเรื่องราวในสามจังหวัดชายแดนใต้ทุกแง่มุม โดยเมื่อพิจารณาเกณฑ์ของการนำเสนอข่าวนั้นมีความสอดคล้องกับแนวทางสื่อเพื่อสันติภาพ แตกต่างอย่างชัดเจนจากการนำเสนอของหนังสือพิมพ์กระแสหลัก แต่ก็พบว่าสื่อกระแสหลักระดับยักษ์ใหญ่กลับสนับสนุนแนวทางสื่อสันติภาพน้อยที่สุดทั้งยังรายงานข่าวเข้าเกณฑ์ “วารสารศาสตร์การสงคราม” (war journalism) ขณะที่สำนักข่าวแนวหน้าไปทางเศรษฐกิจการเมือง แม้จะให้ความสำคัญอยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้สนับสนุนแนวทางสื่อสันติภาพอย่างเต็มตัวนัก แต่อย่างน้อยก็พอเห็นความพยายามในการนำเสนอข่าวที่จะช่วยลดความขัดแย้งอยู่บ้าง

อย่างไรก็ดีข้อสรุปที่สำคัญของสุภาภรณ์ก็คือ การที่สื่อไทยจะสามารถสร้างการเป็นสื่อสันติภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นมียปัจจัย 3 ประการ คือ การทุ่มทุนการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ศักยภาพ ทักษะทางวิชาชีพและการให้ความสำคัญต่อสื่อสันติภาพของหนังสือพิมพ์ส่วนกลาง จะเป็นปัจจัยกำหนดว่าสื่อไทยจะเป็นสื่อสันติภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพได้หรือไม่

ในระยะต่อมา พรพสาสิริ กุลลาบ (Phansasiri Kularb) เขียนเรื่อง *Mediating Political Dissent: A study of Thai news organisations and southern conflict reporting* (2013) เป็นวิทยานิพนธ์ที่เสนอต่อสำนักวารสารศาสตร์ สื่อและวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยคาทอลิก สหราชอาณาจักร ก่อนจะได้รับ การตีพิมพ์อีกครั้งในรูปแบบหนังสือชื่อ *Reporting Thailand's Southern Conflict: Mediating Political Dissent* (2016) โดยสำนักพิมพ์ Routledge นั้นมุ่งศึกษา การรายงานข่าวและวิพากษ์การทำงานในห้องข่าวเป็นสำคัญ โดยเฉพาะ การวิพากษ์ในประเด็น “โลกทัศน์แบบกรุงเทพเป็นศูนย์กลาง” (bangkok - centric mindset) (Kularb, 2016, p.71-75)

จุดร่วมที่สำคัญของงานลักษณะนี้และพรพสาสิริก็คือ การวิพากษ์ วัฒนธรรมห้องข่าวตามแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy approach) โดยได้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดหลายประการด้วยโครงสร้างของตัว

สื่อมวลชนเองที่ไม่สามารถสถาปนาแนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ให้ลงหลักปักฐานในสถาบันการสื่อสารมวลชนได้ โดยงานของวลักษณ์กมลนั้นเน้นวิพากษ์ไปที่ โครงสร้างส่วนล่าง (base structure) ในขณะที่งานของพรชสาสิรินั้นย้อนกลับวิพากษ์ไปที่ โครงสร้างส่วนบน (supper structure) เป็นสำคัญ

3. ข้อจำกัดของวารสารศาสตร์สันติภาพ

หากพิจารณาจากการศึกษาที่ไล่เรียงมาตั้งแต่ งานของ สุภาภรณ์ (2549) วิชญาณี (2552) วลักษณ์กมล (2550, Changkamol,W, 2013) และพรชสาสิริ (2013, 2016) ซึ่งศึกษาไว้อย่างต่อเนื่องและหลายชิ้น ก็พบว่า แม้สถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อบทบาทการทำงานของสื่อมวลชนก็ตาม จนนำมาสู่การริเริ่มในการที่จะนำแนวคิดเรื่อง “วารสารศาสตร์สันติภาพ” มาปรับใช้ในสังคมไทย แต่กระนั้นในงานศึกษาหลายชิ้นกลับพบว่า อุปสรรคที่สำคัญของการสถาปนาความคิดเรื่อง “วารสารศาสตร์สันติภาพ” พอที่จะประมวลได้ 2-3 ประการ ก็คือปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่กระบวนการทำให้ข่าวสารกลายเป็นสินค้า (commodification) จึงยากที่สื่อเชิงพาณิชย์จะรับแนวคิดดังกล่าวเข้ามาปรับใช้ได้ นัยหนึ่งอาจทำได้เพียงในระดับของสมาคมวิชาชีพที่ส่งผ่านแนวคิดเหล่านี้ไปสู่ในระดับบุคคลเท่านั้น ทั้งยังขาดแคลนทั้งทักษะ การพัฒนาศักยภาพและความต่อเนื่อง จนเป็นความพยายามผลักดันโดยสมาคมวิชาชีพที่ล้มเหลวโดยสิ้นเชิง (เช่นเดียวกับปัญหาอื่นๆ เช่น การควบคุมกันเอง) ซึ่งเมื่อมองผ่านกรอบเศรษฐศาสตร์การเมืองก็จะยิ่งทำให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ยากยิ่ง ทั้งนี้ข้อวิจารณ์เรื่อง “โลกทัศน์แบบกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง” (Bangkok -centric mindset) ที่พรชสาสิริเสนอไว้ก็สะท้อนให้เห็นว่า สำนึกในลักษณะดังกล่าวกลับเป็นอุปสรรคที่สำคัญในระดับปัจเจกบุคคลของผู้มีอิทธิพลในโต๊ะข่าวและกองบรรณาธิการ ที่มีผลต่อการตัดสินใจและวางทิศทางของข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นจากส่วนกลาง ทั้งยังเป็นการแนวคิดที่ริเริ่มจากคนนอก (Outsider) ที่ส่งผลให้แนวคิดและแนวทางปฏิบัติเช่นนี้ขาดความต่อเนื่องและ

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

ยังยืน ทั้งยังชี้ให้เห็นได้ว่าวารสารศาสตร์สันติภาพมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล “ผู้กระทำการ” (agency) มากกว่า “โครงสร้าง” (structure) จึงเป็นการยากในการที่จะทำให้แนวคิดดังกล่าวลงหลักปักฐานได้จริงในพื้นที่สื่อกระแสหลักและสังคมไทย

4. วารสารศาสตร์สันติภาพ: ข้อถกเถียงและข้อวิพากษ์

ในเชิงแนวคิดวารสารศาสตร์สันติภาพเองได้เผชิญการถกเถียงมาอย่างหนักหน่วง ผู้เขียนจึงจะกล่าวถึงเพียงสังเขปว่ามีการอภิปรายอย่างกว้างขวางต่อข้อเสนอของ ลินช์ และแมคโกลดริค²⁷ (Jake Lynch & Annabel McGoldrick, 2005) โดยนักวิชาชีพคือ เดวิด ลอยน์ (David Loyn 2007) จากบทความเรื่อง ‘Good journalism or peace journalism?’²⁸ และนักวิชาการคือ โทมัส ฮานิตซ์ (Thomas Hanitzsch, 2007) จากบทความ ‘Situating Peace Journalism in Journalism Studies : a critical appraisal’²⁹ และถูกอธิบายชี้แจงซ้ำอีกครั้ง โดย ลินช์ ในบทความเรื่อง Peace Journalism and its discontents³⁰ ซึ่งทั้ง 3 บทความนี้ต่างวิวาทะกันโดยผ่านการตีพิมพ์ในวารสารเล่มเดียวกันคือ Conflict and Communication Online, Vol.6, No.2 โดยประเด็น “ล่อเป้า” ที่ท้าทายต่อการถกเถียงมากที่สุดคือประเด็นว่าด้วย “ระบอบแห่งภววิสัย” (objective regime)

ข้อเสนอที่สำคัญของลินช์ ก็คือ บทบาทของนักปฏิบัติการตามแนวทางวารสารศาสตร์สันติภาพก็คือ หลักคิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทที่มองผู้สื่อข่าวว่าเป็นเพียง “ผู้สังเกตการณ์” (observer) มาสู่ การเป็น “ผู้เล่น” (player) ในสนามความขัดแย้ง ข้อเสนอต่อประเด็นระยะห่างของการมองปรากฏการณ์ในฐานะ “ผู้สังเกตการณ์” กับ “ผู้กระทำการ” ซึ่งดูสอดคล้องกันดีกับนักปฏิบัติและฝึกอบรมด้านนี้อย่าง รอส โฮเวิร์ด (Ross Howard) ที่เน้นว่านอกเหนือจากการทำความเข้าใจธรรมชาติและทักษะการวิเคราะห์ความขัดแย้งแล้วยังเน้นไปในบทบาทที่จะช่วยลดอุณหภูมิของความขัดแย้งลงผ่านการให้ข้อมูลข่าวสาร สร้างมุมมองใหม่ๆ เพื่อให้เกิดทางออกไปจากความขัดแย้งได้อย่างไร (รอส โฮเวิร์ด อ้างใน สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ, 2556, น. 61)

ทั้งนี้นักวิชาชีพบางคนเสนอว่าอยากให้เสนอคำว่า “ความเป็นกลาง” และ “ภาวีสัย” เสียใหม่ โดยกล่าวว่า นักข่าวก็เป็นทั้งปฤชชนและมีอาชีพ ที่มีทั้งอารมณ์และความรู้สึก ทั้งยังกล่าวว่า “ความเป็นกลาง” ถูกยึดถืออย่างแข็งตัวมากเกินไปในวิชาชีพของเรา ทั้งที่สิ่งที่ควรแสวงหาก็คือ “ความจริง” แต่ความจริงก็เชื่อว่าจะเป็นกลางเสมอไป (แมกกี้ โอเคน เดอะการ์เตียน อ้างใน สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ, 2556, น. 90) ซึ่งเป็นประเด็นเหล่านี้เองนำมาสู่การถกเถียงว่าด้วยข้อตกลงเชิงชนบ (conventional) ในทางวารสารศาสตร์ คือ ความเป็นกลางและภาวีสัย (objectivity) โดยเฉพาะข้อเสนอมของ โรเบิร์ต แฮกเก็ต (Robert A. Hackett) อันว่าด้วยเรื่อง “ระบอบแห่งภาวีสัย” (objectivity regime)³¹ ดูเพิ่มเติมใน (Hackett, in Shaw, Lych & Hackett, 2011, p.39) ว่า นักวิชาชีพส่วนใหญ่ ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบอบความคิดนี้มากจนเกินไป รวมถึงโต้ข้อวิจารณ์ว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ” นั้นให้ความสำคัญต่อการสร้างสันติภาพมากจนสูญเสียหลักการความเป็นกลาง ซึ่งแฮกเก็ตต์ได้อภิปรายแย้งว่า วิธีการแบบวารสารศาสตร์การสงครามนั้นต่างหาก ที่มักใช้หลักการการตั้งกล่าวมาเป็นข้ออ้างในการรักษาระยะห่างระหว่างเหตุการณ์แบบ “คนนอก” (outsider) แต่กลับไม่คอยให้ความสำคัญต่อผลกระทบที่ตามมาต่อพื้นที่ภายหลังจากการทำงานหรือนำเสนอเรื่องราวต่อสาธารณะ ซึ่งจะแตกต่างจากนักข่าวที่ฝังตัวอยู่ในพื้นที่ ที่มีลักษณะของความไหวรู้ต่อความขัดแย้ง (conflict sensitivity) มากกว่าเพราะต่างสำนึกว่าตนก็ล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่จะได้รับผลกระทบนั้นตามมาด้วย

สอดคล้องอย่างยิ่งกับงานศึกษาของ พรธาสสิริ ภูกลาง เรื่อง Beyond Conventional Professionalism: Diverse Roles of Thai Journalism in the Southern Conflict³² (2014) พบบทบาททางวารสารศาสตร์ 3 ประการ ต่อปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ 1) วารสารศาสตร์ในฐานะตัวแทนของความจริง 2) วารสารศาสตร์ในฐานะเวทีของทุกกลุ่มความคิด และ 3) วารสารศาสตร์ในฐานะผู้สนับสนุนให้คลี่คลายความขัดแย้ง จากการสัมภาษณ์นักวิชาชีพที่อยู่ในส่วนกลางและพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า นักวิชาชีพส่วนใหญ่เห็นด้วยกับบทบาทสองประการแรกอย่างแข็งขันขณะที่บทบาทข้อสุดท้าย

ว่าด้วยบทบาทของการเป็น “ผู้สนับสนุนให้คลี่คลายความขัดแย้ง” โดยบทบาทย่อยๆ อีก 2 ประการก็คือ 1) การทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ตัวกลางและไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง 2) บทบาทในฐานะผู้ให้การสนับสนุนสันติภาพ (advocacy) และ “ผู้เล่น” ในทางการเมือง (Political player) นั้นเต็มไปด้วยข้อถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์และกระอักกระอ่วนในเชิงขนบทางวารสารศาสตร์ในหลายประเด็น เช่น ปทัสฐาน (norm) ความไม่ลำเอียงหรือฝักใฝ่ฝ่ายใด (impartiality) ความเป็นธรรม (fairness) และภาวีสัย (objectivity)

แหล่งข้อมูลส่วนใหญ่ในงานศึกษาของพรรษาสิริให้ความเห็นว่า สื่อภาคประชาสังคมนั้นนำเสนอและสนับสนุนประเด็นของตนเอง การที่พวกเขาจะเอาตัวเข้าไปข้องเกี่ยวกับองค์กรภาคประชาสังคมนี้มากจนเกินไปจะทำให้มองว่าสนับสนุนกลุ่มผลประโยชน์นี้ได้ นักวิชาชีพจึงต้องถอยระยะออกมาบ้างก้าวเพื่อรักษาท่าทีของความเป็นกลาง (Kularb, P, 2014, p.47) พรรษาสิริตั้งข้อสังเกตว่าแม้ในบางครั้งอาจมีสื่อที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐหรือภาคเอกชน หรือเข้าไปรับข้อเสนอในการเป็นกรรมาธิการ/ อนุกรรมการของรัฐหรือองค์กรการกุศลแต่ก็อาจไม่ได้รับการอภิปรายอย่างกว้างขวางมากเท่ากับการที่เข้าไปพัวพันกับผลประโยชน์ในระดับภาคประชาชน

การศึกษาของชิ้นนี้ของพรรษาสิริจึงสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่ออุดมการณ์ บางประการของนักวิชาชีพ ในการที่จะไม่ยอมเข้าไปสัมพันธ์กับปรากฏการณ์รวมถึงการจัดการต่อระยะห่างจากปรากฏการณ์ให้ดีพอ ซึ่งเป็นค่านิยมสำคัญในการรับรองว่าเราได้เป็น “นักวิชาชีพที่ดี” นั้นได้ก่อเพดานอันสำคัญ ที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่สามารถที่เข้าไปมีส่วนการแก้ไขปัญหามรณที่ซับซ้อนและยืดเยื้อเรื่องรังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังไม่สามารถทำให้แนวคิดพื้นฐานที่ยึดถือนี้ลงรอยกับแนวคิดเรื่องวารสารศาสตร์สันติภาพอันเป็นแนวคิดแนวใหม่นี้ได้อย่างแท้จริง (Kularb, P, 2014, p.48) ด้วยข้อค้นพบในข้อจำกัดทางวิชาชีพนี้เอง ทำให้พรรษาสิริได้เสนอแนวคิดเรื่อง “นิเวศวิทยาข่าวสาร” (The news ecology) ที่ระบุบทบาทอันหลากหลายระดับ ยึดหยุ่นสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนของธรรมชาติความขัดแย้งที่นักวิชาชีพต้องเผชิญ

แต่กระนั้นก็ตามจุดยืนของผู้เขียนมิได้ปฏิเสธหลักการของวารสารศาสตร์เพื่อสันติภาพไปเสียทั้งหมด ทั้งยังเป็นผู้หนึ่งที่รับอิทธิพลและอยู่ในกระแสธารความคิดนี้มาตั้งแต่เริ่มต้นทำงานวิชาชีพนี้ในความขัดแย้งทั้งยังสมาทานหลักการหลายประการมาทดลองประยุกต์ใช้ตั้งแต่แรกเริ่ม แต่กว่าทศวรรษที่ผ่านมาการอธิบายในทางทฤษฎีเช่นงานของ สุภาภรณ์ (2549) วลัษณ์มล (2550) วิชญวณี (2552) พรราชสีมา (Kularb, 2013) ต่างยืนยันเหตุผลในทางทฤษฎี (theoretical reason) ต่างพบปัญหาทั้งในเชิงโครงสร้างและการติดกับดักวิธีคิดแบบนักวิชาชีพ (professionalism) ที่เดินตามขนบนั้นส่งผลกระทบหลายประการในทางปฏิบัติเมื่อต้องเผชิญอยู่ ท่ามกลางความขัดแย้งที่ซับซ้อน จึงสมควรที่จะต้องทบทวนและไตร่ตรองกันเสียใหม่ (rethink) เช่นเดียวกับการพิจารณาเหตุผลในทางวิชาชีพและภาคปฏิบัติ (practical/empirical reason) กว่าทศวรรษของงานศึกษาข้างต้นก็ชี้ให้เห็นว่า องค์กรสื่อยังไม่สามารถปรับตัวเพื่อสามารถเข้าไปมีส่วนในการแก้ปัญหาสามารถจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้อย่างแท้จริง แต่กระนั้นข้อเสนอที่สำคัญที่ปรากฏอยู่ในงานของ พรราชสีมา (Kularb, 2016) ในประเด็น “นิเวศวิทยาข่าวสาร” (The news ecology) นั้นพอจะเห็นทางออกด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้กับบรรดาสื่อทางเลือกทั้งหลายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เปิดโอกาสให้สื่อเล็กๆ เหล่านี้ได้สร้างข่าวที่มีอิทธิพลและทรงพลังได้ เพื่อคัดล้างกับความคิดความเชื่อที่ครอบงำสังคม (hegemonic belief) จนเกิดกระแสของข้อมูลข่าวสารในทิศทางตรงกันข้าม (counter flow of information) เพื่อสร้างบทสนทนาที่สร้างสรรค์ในสังเวียนของการถกเถียงภายใต้ระบบนิเวศข่าวสารอันนี้ โดยพอจะมีความหวังได้บ้างจากโครงสร้างขององค์กรสื่อที่มีใช้แบบพาณิชย์ แต่เป็นสื่อประเภทสาธารณะ (Public Broadcasting Service) ที่สื่อระดับชาติ (national level) มีกลไกเชื่อมต่อกับพื้นที่เช่น “นักข่าวพลเมือง” ของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ซึ่งอยู่ภายใต้แนวความคิดองค์กรสื่อสารสาธารณะที่ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2551

จากการทบทวนความรู้เบื้องต้นนี้ชี้ให้เห็น “ช่องว่าง” ในทางความรู้ที่สำคัญ แม้ว่าส่วนหนึ่งของแนวทาง “วารสารศาสตร์สันติภาพ” จะให้ความสำคัญ

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

ต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์หลายประการ ที่แตกต่างจาก “วารสารศาสตร์การสงคราม” โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อการนำเสนอข่าวจากแบบ “ชนชั้นนำเป็นศูนย์กลาง” (elite - oriented) มาสู่การมองประเด็นแบบ “ประชาชนเป็นศูนย์กลาง” (people - oriented) (Lynch, Jake. 2007, p.7) แล้วก็ตามแต่จุดเน้นกลับไปแต่ในแง่ของการรายงานข่าว รวมถึงการให้ความสำคัญที่มุ่งเปลี่ยนแปลงเจตคติของผู้ปฏิบัติงานในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agency) มากกว่าที่จะผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนในเชิง “โครงสร้าง” (structure) ขององค์วิชาชีพควบคู่กันไป กอปรกับหลักการวารสารศาสตร์สันติภาพที่ถูกออกแบบมาให้ผูกติดอยู่กับสื่อมวลชนกระแสหลักในระบบทุนนิยมมากจนเกินไปจนทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างยั่งยืนได้ยาก ข้อเสนอของทั้งนักวิชาการและนักวิชาชีพหลายท่านเห็นตรงกันว่า หากจะมีสื่อมวลชนเพื่อสันติภาพ ควรที่จะสื่อที่เป็น “สื่อทางเลือก” ในรูปแบบอื่นๆ น่าจะมีความเป็นไปได้มากกว่า ซึ่งสื่อสันติภาพไม่น่าจะหมายถึงการมีองค์กรสื่อมวลชนขึ้นมาเพียงลำพัง หากแต่ถ้ามีสื่อที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งแนวราบและแนวดิ่ง ประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนและเชื่อมกับสื่อกระแสหลักได้ด้วย (พิรงรอง รามสูต รัตนันท์, สถาบันวิชาการสื่อสารฯ, 2556, น. 66-67)

สื่อทางเลือก สื่อพลเมือง สื่อประชาชน : ในฐานะกระบวนทัศน์ใหม่

ความเป็นความตายของผู้คน ที่ต้องการให้เป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะแต่กลับต้องขึ้นอยู่กับการจัดวาระข่าวสาร (agenda setting) ของสื่อกระแสหลัก ผู้คนสามัญเหล่านั้นมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะต่อรองกับความรุนแรงหรือไม่ โดยเครื่องมืออะไรและมีทางเลือกที่มากกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ” หรือไม่ จึงเป็นทั้งคำถามและความปรารถนาที่จะก้าวข้ามข้อจำกัดในทางวิชาชีพ เช่นนี้ ความจำเป็นในการแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่ๆ ในการมองเพื่อเข้าสู่การเติมเต็มช่องว่างผ่านการสื่อสารในพื้นที่อื่นๆ ที่ไม่ใช่สื่อกระแสหลักตามข้อเสนอเรื่อง “นิเวศวิทยาข่าวสาร” (news ecology) ดังที่ พรพาสสิริ (Kularb,

P, 2016) เสนอไว้ว่าจะมีความเป็นไปได้หรือไม่ เมื่อย้อนไปสู่การวิเคราะห์งานของแพร์ (2551) และ กิรกาญจน์ (Kai nun-na, P, 2016) ที่ได้กล่าวไว้ในช่วงแรกก็พบว่า “ยังไม่พบการศึกษาด้านการพัฒนาการสื่อสารในระดับรากหญ้าและการสื่อสารภาคประชาชนที่จะช่วยหนุนเสริมให้เหล่าผู้คนสามัญเหล่านั้นต่อรองกับความรุนแรงได้”

เมื่อผู้เขียนได้ลองสำรวจวรรณกรรมเบื้องต้นก็พบว่า ยังมีอีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาและพัฒนาการสื่อสารในบริบทของความขัดแย้งที่มีได้ฟัง ฟิงกลไกส์ก็กระแสหลักก็คือ “การศึกษาบทบาทของผู้คนสามัญและการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการต่อรองกับความรุนแรงเพื่อสร้างสันติภาพ” แนวคิดที่สำคัญ “คัตท้าย” อยู่เบื้องหลังก็คือ แนวคิดเรื่องการสร้างสันติภาพแบบหลายช่องทาง (multitrack peace building) โดย จอห์น พอล เลเดอร์แรค (John Pual Laderach) นักวิชาการและปฏิบัติการสันติภาพชาวอเมริกัน ที่ใช้กรอบการมองผู้คนในความขัดแย้งเป็น 3 ระดับ หรือแทรก (track) โดยให้ความสำคัญกับผู้คนสามัญในระดับประชาสังคมหรือแทรกสอง (track 2) และระดับรากหญ้าหรือแทรกสาม (track 3) มากกว่ากลุ่มชนชั้นนำหรือคู่ขัดแย้งในแทรกหนึ่ง (track 1) แนวคิดของ เลเดอร์แรค นี้ได้รับการพัฒนาขึ้นในเชิงการสื่อสารอย่างเป็นรูปธรรม โดย โรอุสเบห์ เลกาติส³³ (Rousbeh Legatis) ที่ผลงานองค์ความรู้ด้านการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง (conflict transformation) กับองค์ความรู้ด้านการสื่อสารเข้าไว้ด้วยกัน โดยผ่านการทดลองศึกษาในพื้นที่ของคองโกและบางส่วนของความขัดแย้งของแอฟริกา

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่สำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ผู้คนสามัญในการที่จะใช้สื่อเพื่อต่อรองกับความรุนแรงได้ อันพบได้จากงานของ คลิเมนเซีย โรดริเกซ (Clemencia Rodriguez) นักวิชาการสื่อสารชาวอเมริกันเชื้อสายโคลอมเบียจากงานที่ชื่อ Citizens' media against the armed conflict (2011) ฉายให้เห็นภาพเมื่อเธอลงไปฝังตัวในพื้นที่และพัฒนารูปแบบการสื่อสารจนผู้คนสามัญสามารถที่จะต่อรองกับความรุนแรงกับฝ่ายที่ติดอาวุธได้และงานของ “ซันจานา ฮัตโตวูวา” (Sanjana Hattotuwa) นักกิจกรรม

และปฏิบัติการด้านสื่อ ที่มุ่งมั่นในการพัฒนาเพื่อการแปรเปลี่ยน (transform) ให้คนสามัญกลายเป็นตัวแสดงในทางการเมือง (political actor) ในโครงการ ICt4peace³⁴ ที่ศรีลังกา ที่เน้นบทบาทของ “คนใน” (Insider) ในการสร้างสันติภาพ โดยมีสภาพการณ์ของการขยายตัวของสื่อใหม่ (new media) ในช่วงเวลาที่ต้องฟื้นฟูประเทศหลังสงครามกลางเมืองอันยาวนาน โดยปัจจัยความสำเร็จของทั้ง โรดริเกซและหัตถ์โกธะ ต่างสัมพันธ์กับการขยายตัวและความเข้มแข็งของ “ภาคประชาสังคม” (civil society) อย่างลึกซึ้งในการทำหน้าที่เป็นเครือข่ายชักจูง “สนาม” หรือ “พื้นที่” ให้ภาคประชาสังคมในฐานะเป็นตัวแทนของผู้คนสามัญที่ต้องเผชิญกับความรุนแรงอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันได้ “แปลงเสียง” และ “เคลื่อนไหว” ร่วมกันเรียกร้อง ต่อรองความรุนแรงที่หนาแน่น กดทับ ช่มชู้พวกเขาให้ต้องสยบยอม แต่ปรารถนาจะแข่งขันด้วยสิทธิอันชอบธรรมของผู้คนสามัญนั้น

งานศึกษาบางชิ้นในประเทศไทยกล่าวถึง การสื่อสารภาคพลเมือง มีศักยภาพสร้างให้ “ชาวบ้าน” กลายเป็นตัวแสดงทางการเมือง (Political Actor) ดังจะพบได้ในงานของ ปาจารย์ พวงศรี (2555) เรื่อง “การสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะของคนชายขอบในรายการข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส” ระบุว่า รายการนักข่าวพลเมืองเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะให้กับคนชายขอบ คือจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในการพลิกบทบาทของคนชายขอบที่เคยเป็นแต่ผู้ชมรายการโทรทัศน์ (receiver) หรือเป็นส่วนหนึ่งของสาร (message) ที่ปรากฏทางหน้าจอโทรทัศน์มาเป็นผู้ส่งสาร (sender) เติบโต ทั้งยังเป็นการเข้ามาสื่อสารในพื้นที่ “สื่อโทรทัศน์” ซึ่งเป็นอาณาเขตของกลุ่มอำนาจในสังคม การเป็นตัวแสดงทางการเมือง (Political Actor) นี้ทำให้คนในสังคมต้องติดตามการขับเคลื่อนและซึ่งเท่ากับการสร้างให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองในทางการเมือง ตัวอย่างพื้นที่ในสื่อสาธารณะเช่นนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่การสื่อสารของภาคประชาสังคมที่มีเวลาสั้นๆ เพียง 3 นาทีก็สามารถแปรเป็น “พื้นที่สาธารณะเพื่อการต่อกร” (a counter public sphere, Fraser, N, 1990) ของกลุ่มคนเล็กคนน้อยในสังคมท่ามกลางช่วงเวลาหลักในสื่อหลักที่เป็นอาณาบริเวณของชนชั้นกลาง ให้สาธารณะ

ได้รับรู้ปัญหาของพวกเขาจากการปลั่งเสียงและถ่ายทอดจากตัวเขาเองได้เช่นกัน

หันมามองในเหตุการณ์ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วงที่ผ่านมาไม่นานนัก ซึ่งถือเป็นจังหวะก้าวสำคัญที่เติบโตมาพร้อมๆ กับการก่อตัวของภาคประชาสังคมและการสื่อสารภาคประชาชน งานของจิตินบ โกมลนิมิ³⁵ (2554) นักปฏิบัติการด้านการสื่อสารสมัยใหม่ ได้รับรู้ถึงความเติบโตของสื่อใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในห้วงเวลานั้น งานของเธอชี้ให้เห็นว่าสื่อใหม่ได้ทำให้ “พื้นที่ออนไลน์” แพร่สถานะไปสู่ “พื้นที่ในทางการเมือง” และเมื่อมีการผสมผสานการใช้สื่อสารอย่างมียุทธศาสตร์ด้วยแล้ว ก็ส่งผลให้เกิดพื้นที่ของการแสดงออกที่หลากหลาย ชายแดนภาคใต้ที่มีความรุนแรงและดูเหมือนจะได้รับแรงกดดันจากฝ่ายรัฐในการแสดงออกประเด็นแหลมคมเช่นนี้ แต่กระนั้นก็สามารถที่จะผลักดันประเด็นสำคัญๆ เมื่อเสียงในพื้นที่ระบุว่า การแก้ไขปัญหายังจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนหนึ่งเป็นปัญหาเรื่องของการจัดสรรอำนาจ (Power sharing) เดิมประเด็นเหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่อง “ต้องห้าม” เมื่อเอ่ยถึง เพราะผู้ส่งเสียงอาจถูกตีตราได้ว่าฝักใฝ่ที่จะ “แยกดินแดน” หรือ “คู่ตรงข้ามกับรัฐ” แต่พื้นที่เหล่านี้กลับเปิดโอกาสให้บทสนทนาเรื่อง “นครปาตานี” ในฐานะเขตปกครองพิเศษถูกกล่าวถึงได้อย่างกว้างขวาง ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะสอดคล้องกันดีเมื่อ ปุญญวัฒน์ จิตประคอง³⁶ (2560) ทำการศึกษาสื่อภาคประชาชนกับการผลักดันนโยบายทางชาติพันธุ์ผ่านการวิเคราะห์ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch) โดยพบว่า สื่อออนไลน์เล็กๆ นี้อมีบทบาทในการสร้างพื้นที่ในการสื่อสารการเป็นปากเสียงในการเรียกร้องและการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อประชาชนมุสลิมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ ตลอดจนเป็นเครื่องมือหนุนเสริมในการผลักดันและขับเคลื่อนประเด็นสำคัญต่างๆ โดยไม่ละเมิดเพดานนโยบายของรัฐที่กำหนดไว้

ทั้งนี้งานที่สำคัญของจิตินบ (2555, 2560) อีกสองชิ้นสำคัญก็คือ “เสียงของความหวัง”³⁷ ที่ใช้ผู้เขียนเป็นผู้หญิงทั้งหมด 19 คนในฐานะ “เจ้าของเรื่อง” หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์สามัญชนระยะใกล้ว่าภายใต้ความรุนแรง

ตั้งแต่ปี 2547 เกิดเหตุการณ์อะไรบางอย่าง รวมถึงเป็นประวัติศาสตร์กึ่งการเยียวยาที่ทำให้เห็นพัฒนาการความเจ็บปวดของผู้คนโดยเฉพาะผู้ต้องคดีความมั่นคงและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์รายวัน หรือบุคคลที่ถูกบังคับให้สูญหายแต่สังคมไม่ได้มีการพูดถึง ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญทั้งผลกระทบจากความรุนแรงทั้งทางกายภาพ โครงสร้างและเชิงสัญลักษณ์ซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอย่างไร อีก 5 ปีถัดมาจึงได้ตีพิมพ์ “หลัง รอย ยิ้ม”³⁸ ที่ยังใช้การเขียนและเรื่องเล่า โดยผู้เล่าเรื่องเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มผู้สูญเสียจากเหตุการณ์ความรุนแรงรายวันและกลุ่มอดีตผู้ต้องหาคดีความมั่นคง ทั้งสองกลุ่มนี้จะคละกัันระหว่างชาย-หญิง เด็ก-ผู้ใหญ่ คนพุทธ - คนมุสลิม รวม 22 คน โดยนำ “กระบวนการสานเสวนา” มาแทรกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตจนทำให้เหล่านักเขียนผู้เต็มไปด้วยบาดแผลมีความไวเนื้อเชื้อใจ จนกล้าที่จะเล่าเรื่องราวของพวกเขาออกมา

ทั้งนี้กระบวนการกลุ่มเหล่านี้ยังยกระดับไปสู่การทำบทบาทหน้าที่ในการ “สานเสวนา” (dialogue) ในระดับพื้นที่ขัดแย้งอย่าง หมู่บ้านกุจิงลือปะ จังหวัดนราธิวาส สถานที่แห่งศอกนาฏกรรม “ครูจุหลิง ปงกันมูล” ซึ่งสะท้อนศักยภาพของการทำหน้าที่ในฐานะตัวกลาง ผู้ไกล่เกลี่ยระดับชุมชน (mediator) ที่สร้างการตระหนักในประเด็นของ “การให้อภัย” (forgiveness) ซึ่งเป็นหัวข้อของการรื้อฟื้นสายสัมพันธ์ในห้วงเวลาหลังความขัดแย้ง (รอฮานี, 2560) งานสองชิ้นสำคัญของฐิตินบ ได้ชี้ให้เห็นว่าสื่อขนาดเล็กเหล่านี้หากได้ออกแบบกระบวนการอย่างรัดกุมจะสามารถสร้างกระบวนการ “เปลี่ยนผ่าน” (transform) ภายใต้อย่างสำคัญต่อนักเขียนที่ร่วมกิจกรรมนี้จากสถานภาพที่เคยเป็น “เหยื่อ” มาสู่ “ตัวแสดง” (from victim become the actor) ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่นี้ก็จะเห็นได้ว่าการสื่อสารได้ทำหน้าที่ในฐานะเครื่องมืออันสำคัญของการพลิกฟื้นเยียวยาผู้คนในความขัดแย้งอีกด้วย

กิจกรรมลักษณะดังกล่าวเมื่อได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ก็สามารถไ้ระดับไปสู่เพดานสูงสุดของงานในกลุ่มนี้ คือ การ “ส่งเสริม” (advocate) เรียกร้อง ผ่านการสื่อสาร หลายรูปแบบรวมถึงข้อเสนอเชิงนโยบาย (policy paper) เพื่อเรียกร้อง พื้นที่สาธารณะปลอดภัย กระทั่งได้รับการยอมรับจากคู่

ขัดแย้ง เมื่อพิจารณาคำแถลงของกลุ่มมาราปาตานี³⁹ ในฐานะตัวแสดง (actor) ในความขัดแย้งฝ่ายตรงข้ามกับรัฐเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2559 ระบุว่า “ยอมรับข้อเสนอของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้” เรื่อง “พื้นที่สาธารณะปลอดภัยสำหรับผู้หญิงชายแดนใต้”⁴⁰ ที่ได้ส่งผ่านการสื่อสารในหลากหลายช่องทาง ผสมผสานทั้งในสื่อกระแสหลักและสื่อทางเลือก ผู้ศึกษามองว่านี่เป็นตัวบ่งชี้ศักยภาพของการสื่อสารในระดับภาคประชาชน หากได้รับการส่งเสริมศักยภาพ (empowerment) และศึกษาอย่างต่อเนื่อง การต่อรองต่อของผู้บริสุทธิ์ต่อผู้ใช้ความรุนแรงนั้นก็ย่อมมีความเป็นไปได้ในอนาคต ตัวอย่างเหล่านี้จึงเป็นทั้งแบบอย่าง ความหวังและแรงบันดาลใจ ก้าวอย่างเล็กๆ ให้ผู้คนสามัญสามารถที่จะก้าวข้ามความรุนแรงไปได้

ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า สื่อเล็กๆ เช่นนี้หากออกแบบให้เหมาะสม แยกคายอย่างมียุทธศาสตร์ก็สามารถแปรพลังในการสร้างการเปลี่ยนแปลงได้มหาศาล ดังนั้นการเกาะติด ผังตัว เพื่อศึกษาเรื่องราวของสื่อทางเลือก สื่อพลเมือง สื่อประชาชนในฐานะกระบวนการทัศน์ใหม่และทางเลือกกลางความขัดแย้งให้ “หลักไมล์ของความรู้เหล่านี้ขยายตัว” รวมถึงพัฒนาศักยภาพให้แข็งแรงเติบโตยั่งยืนจึงมีความจำเป็นและท้าทายอย่างยิ่ง

สรุป

“ระบบนิเวศวิทยาข่าวสาร” (The news ecology) เป็นข้อเสนอที่สำคัญของ พรชสาสิริ (Kularb, 2016) ที่ได้พาเราข้ามวิวาทะสำคัญระหว่างบทบาทของ สื่อกระแสหลัก v.s. สื่อทางเลือกในความขัดแย้งรวมถึงแนวคิด “วารสารศาสตร์สันติภาพ” ที่ผูกติดอยู่กับสื่อกระแสหลักมาด้วย ในเชิง “อุปลักษณ์” (metaphor) ข้อเสนอนี้ยังได้นัยภาพเชิงเปรียบเทียบให้เห็นการทำงานของ “สื่อ” ในระบบเสมือนดังสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมท่ามกลางภาวะความขัดแย้งนี้ กลับต้องพึ่งพากันอย่างสอดคล้องและสมดุล โดยมี “ความหลากหลาย” ของ “ข้อมูลข่าวสาร” เป็นหัวใจสำคัญในการดำรงอยู่ของระบบ

หากพิจารณาต่อเนื่องจากข้อเสนอดังกล่าว การให้โอกาสแก่สื่อเล็กๆ สื่อทางเลือกในท้องถิ่น ที่เบ่งบานในบริบทของการขยายตัวของเทคโนโลยีสื่อใหม่ (new media) ท่ามกลางความขัดแย้งถึงตายนี้ ให้สามารถสร้างบทสนทนาเพื่อหาทางออกจากความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์และเชื่อมโยงกับระบบการสื่อสารสาธารณะรวมถึงการไหลเวียนของมูลข่าวสารใหม่ ภายใต้ระบบนิเวศวิทยาข่าวสารเดียวกันนี้ ก็พอที่จะสร้างความหวังได้มากกว่าสื่อในเชิงพาณิชย์จากส่วนกลางโดยลำพังในการสร้างสื่อเพื่อสร้างสันติภาพ หากแต่ต้องการคุณลักษณะของสื่อที่สามารถประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วน เชื่อมโยงกับสื่อกระแสหลักได้ด้วยดังที่ พิรงรอง (สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ, 2556) ได้เสนอไว้แล้วในข้างต้น

อย่างไรก็ดี ภายใต้ความความยืดเยื้อเรื้อรังของความรุนแรงนี้ ต้องการกระบวนการที่สนับสุนนสื่อทางเลือกใหม่นี้ต้องการสื่อที่อิสระ ไม่ติดกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองแบบเดิมๆ มีบทบาทในการการสร้างสันติภาพและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ผ่านการสร้างพื้นที่สาธารณะในฐานะเครื่องมือที่ต่อรองกับความรุนแรงได้ การให้บทบาทในการร่วมสร้างสันติภาพหลายช่องทางนี้ ได้ส่งมอบต่อ สื่อทางเลือก สื่อพลเมือง สื่อภาคประชาชน ดังที่ได้พบในข้อเสนอของ เลกาติส (R. Legatis, 2015) โรดริเกซ (C.Rodrigaze, 2001, 2011) หัตโตกูวะ (S. Hattotuwa, ibid) ปาจารย์ (เรื่องเดียวกัน) และ จูตินบ (เรื่องเดียวกัน) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเพื่อสถาปนา “วารสารศาสตร์แนวมนุษยนิยม” (Humanistic Journalism) ที่ให้ความสำคัญและตระหนักถึงความเจ็บปวดของผู้คน ทว่าเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้คน สามัญว่าจะเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง (conflict transformation) ไปได้ด้วยความคิดสร้างสรรค์ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความเป็นมืออาชีพเอาไว้ได้ ประเด็นเหล่านี้จึงยังคงเป็นข้อท้าทายต่อการศึกษาและพัฒนาให้องกามในอนาคต

เชิงอรรถ

- ¹ ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี (2560) ความขัดแย้งชายแดนใต้ในรอบ 13 ปี: ความซับซ้อนของสนามความรุนแรงและพลังของบทสนทนาสันติภาพปาตานี จาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/11053>
- ² อาทิตยา เทียงวงษ์. 2548. การสื่อสารระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในชุมชนรูสะมิแล จ.ปัตตานี ในช่วงระหว่างวิกฤตการณ์ความรุนแรงของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาวิทยา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ³ ศิริประภา เรณูมาศ. 2549. การเสนอรายการเพื่อสร้างความสมานฉันท์ของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย จังหวัดยะลา. วิทยานิพนธ์สาขาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ⁴ ลดาวัลย์ แก้วศรีนวล. 2552. การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์สาขาการจัดการสื่อสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
- ⁵ เสริมสิริ นิลดำ. 2552. คุณค่าข่าวในภาวะวิกฤตทางสังคม. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ
- ⁶ ภิกษุญาณโณ ใค่นุ่นนา และศุภรารณ ทวนน้อย.(2554). การสำรวจสถานการณ์สื่อโทรทัศน์ท้องถิ่นและโทรทัศน์บอกรับสมาชิกใน 5 จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง.ปัตตานี : คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ⁷ ชรินทร์ สมอง และอรุณีวรรณ บัวเนี่ยว.(2554).สถานภาพ บทบาท การดำเนินงาน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสื่อวิทยุเพื่อร่วมสร้างสันติภาพใน 5 จังหวัดตอนล่าง :จังหวัดสตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส.ปัตตานี : คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ⁸ กุสุมา ภูใหญ่(2559) เมื่อเสียงของประชาชนคือเสียงแห่งสันติที่ต้องรับฟัง.สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2561, จาก <http://www.deepsouthwatch.org/ms/node/8195>
- ⁹ จุติมา เทพญา และคุษฎี เพ็ชรมงคล.(2554).ขีดความสามารถของสื่อและการนำเสนอข่าวออนไลน์ในพื้นที่ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้.ปัตตานี : คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ¹⁰ คูคลิปของ ฮาซันตอยิบและอับดุล คอลิบ ในญูทูป และข้อเสนอดังรัฐไทย 5 ข้อของ บิอาร์เอ็น ในภาคผนวก (หน้า 120 - 157) ของ รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช.(2558). เส้นทางกระบวนการสันติภาพปาตานี. ปัตตานี. สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของภาคใต้ของไทย (STEP)

- ¹¹ ข้อเสนอของกรรมาธิการต่อการศึกษาในอนาคต มี 4 ประเด็นที่สำคัญก็คือ 1) บทบาทของสื่อในกระบวนการสันติภาพ 2) การตรวจสอบติดตาม (monitoring) บทบาทของสื่อ 3) การพัฒนาเกณฑ์และตัวชี้วัดวารสารศาสตร์สงคราม v.s. วารสารศาสตร์สันติภาพ 4) ทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม
- ¹² ประเด็นเหล่านี้สัมพันธ์กับประเด็นที่ Kai-nunna, P (2016) แบ่งประเภทของงานวิจัยเอาไว้คือ ภูมิทัศน์สื่อในพื้นที่ความขัดแย้ง วัฒนธรรมห้องข่าวในสถานการณ์ความขัดแย้งและสื่อใหม่ในพื้นที่ความขัดแย้ง
- ¹³ ปาฐกถา ศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ รู้คุณ(ค่า)สันติสนทนา วิทยาการสื่อสารเงินตรา (มนตรา).วันที่ค้นข้อมูล 11 พฤษภาคม 2560 จาก https://deepsouthwatch.org/th/sites/default/files/peace_talk-phil.pdf
- ¹⁴ “ในยามสงครามเหยื่อรายแรกคือความจริง” (The first casualty when war comes is truth) วรรณคดีของวุฒิสมาชิก Hiram Johnson กล่าวเมื่อปี 1917 อ้างถึงใน Chris Hedges, War is a Force That give Us Meaning. (New York: Anchor Books. 2003, p.62). อ้างซ้ำใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2551). ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เชียงธรรมที่ 2 หน้า 13)
- ¹⁵ การสื่อสารเพื่อสันติภาพ (Communication for Peace) มีนัยของการเน้นที่เป้าหมายของสื่อสาร เช่นเดียวที่ยุคหนึ่งที่นักวิชาการนำเสนอแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อใช้การสื่อสารเพื่อเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายอะไรบางอย่าง ในทิศทางเดียวกันนี้การใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่เรียกว่า “สันติภาพ” จากสองนัยของความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ใน Peace Communication นั้นมีองค์ประกอบของ peace เป็นทั้งเนื้อหา (content) และเป้าหมาย (goal) เมื่อเป็นเช่นนั้น การสื่อสารสันติภาพ หรือ peace communication จึงมีลักษณะของการหลอมรวมและหลากหลาย (hybrid & diverse) หลากหลายในแง่องค์ประกอบ หลากหลายในแง่ของผู้แสดง และหลากหลายในแง่ช่องทางสื่อสาร ดูเพิ่มเติมที่ วลัักษณ์กมล จ่างกมล (2558) การศึกษาและพัฒนาการสื่อสารเพื่อสันติภาพ. <https://deepsouthwatch.org/th/node/6926>
- ¹⁶ Galtung, J (1985) on the role of the media for world wide security and peace
- ¹⁷ “อิฐก้อนแรกกับมือที่มองไม่เห็น”เป็นบันทึกของเธอ ที่กล่าวถึงความพยายามในการก่อตั้ง “ศูนย์ข่าวอิศรา” เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ดูเพิ่มเติมใน “ปักหมุด เทใจ : บันทึกประสบการณ์ชีวิต เขียวข่าวอิศรา (2549) โครงการก่อตั้งมูลนิธิสื่อสารสาธารณะ
- ¹⁸ “จากใจที่ใหญ่เท่ากำปั้น” ในเรื่องเดียวกัน
- ¹⁹ สนามข่าวสีแดง: เรียนรู้โศกข่าวภาคใต้ (2550). พิมพ์ครั้งที่ 1, ภาพพิมพ์. ภาสกร จำลองราช บรรณาธิการ

- ²⁰ “คู่มือรายงานข่าวในสถานการณ์ความขัดแย้ง” (2552). เจริญวิทย์การพิมพ์. ชีรเดช เอี่ยมสำราญ บรรณาธิการ
- ²¹ คู่มือรายงานข่าวเพื่อสลายความขัดแย้ง : กรณีปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2556) สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ, ภาพพิมพ์
- ²² คู่มือการรายงานข่าวเพื่อสันติภาพ (2550), คู่มือการอบรมการรายงานข่าวเพื่อสันติภาพ.
- ²³ BBC's editorial guideline section 11
- ²⁴ Jake Lynch (2007) A course of Peace Journalism.
- ²⁵ Suapaphon Kanwerayothin. (2006) .Peace Journalism in Thailand: A case study of Issara News Centre of The Thai Journalist Association. MA Thesis, Chulalongkorn University
- ²⁶ วิชญวาณี ชูบุญ. (2552) บทบาทของโต๊ะข่าวภาคใต้ สถาบันอิศรากับการเป็นสื่อเพื่อสันติภาพ กรณี เหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.
- ²⁷ Lynch, Jake & McGoldrick, Annabel .2005. Peace Journalism, Stroud: Hawthorn Press
- ²⁸ Loyn, David. 2007 'Good journalism or peace journalism?', Conflict and Communication Online, Vol.6, No.2
- ²⁹ Hanitzsch, Thomas. 2007 'Situating Peace Journalism in Journalism Studies : a critical appraisal', Conflict and Communication Online, Vol.6, No.2
- ³⁰ Lynch, Jake. 2007 Peace Journalism and its discontents. Conflict and Communication Online, Vol.6, No.2
- ³¹ Ibrahim Seaga Shaw, Jake Lych and Robert A. Hackett. 2011. Expanding Peace Journalism: Comparative and Critical Approaches. Sydney University Press, Sydney
- ³² proceeding “The International Conference on Communication, Conflicts and Peace Processes: Landscape of Knowledge from Asia and the Deep South of Thailand”, August 21-22, 2014, Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand, Kusuma Kooyai and Apichaya O-In editor
- ³³ Legatis, Rousbeh. 2015. Media Relate Peacebuilding in processes of conflict Transformation.Berghof.Handbook for Conflict Transformation, online edition Berlin: Berghof Foundation. <<http://image.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/rousbeh.pdf> >.
- ³⁴ ดู สมัชชา นิลปัทม์, (2558). นวัตกรรมการสื่อสารภาคพลเมือง : กรณีศึกษาสื่อพลเมืองประเทศศรีลังกาของโครงการ ICT4Peace ใน <http://www.deepsouthwatch.org/node/9878>

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

³⁵ จูตินบ โกมลนนิ (2555) เล่าเรื่อง: ‘สื่อใหม่’ เปิดพื้นที่การเมืองและข้อเสนอต้องห้าม ‘นครปาตานี’ <https://deepsouthwatch.org/th/node/3257> และตีพิมพ์ซ้ำใน นฤมล กล้าทุกวัน (2012), มารารอน : อินเทอร์เน็ต การเมือง วัฒนธรรม ฉบับออกตัว, เครือข่ายพลเมืองเน็ต

³⁶ ปุณณวันต์ จิตประคอง (2560) สื่อภาคประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อกระบวนการผลักดันนโยบายและต่อสู้ทางการเมืองที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และความต้องการของประชาชนมุสลิมกลุ่ม ชาติพันธุ์ไทยเชื้อสายมลายู (ม.ป.ป.)

³⁷ จูตินบ โกมลนนิ (2555), เสียงของความหวัง: เรื่องเล่าของผู้หญิงเพื่อกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้, โครงการผู้หญิงภาคประชาสังคม (R4) ภายใต้โครงการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและอาชีพแก่ชาย และหญิงที่เปราะบางในภาคใต้ของประเทศไทย

³⁸ จูตินบ โกมลนนิ (2560) หลัง รอย ยิ้ม : เรื่องเล่าเพื่อพลิกฟื้นตัวตนและชุมชนชนชายแดนใต้, กรุงเทพฯ, ภาพพิมพ์

³⁹ คำแถลงของ MARA Patani มี 4 ประเด็น 2 ก.ย. 59

1. Accept the latest version of the TOR (ทั้งสองฝ่ายยอมรับ TOR ฉบับที่ร่างขึ้นใหม่ หลังจากฝ่ายไทยปฏิเสธที่จะรับรองที่โออาร์ที่สองฝ่ายร่วมกันร่างขึ้น)

2 Principally agree to discuss the safety zone issues in the coming talk (ตกลงกันในหลักการที่จะพูดคุยในเรื่องพื้นที่ปลอดภัยในการประชุมครั้งต่อไป)

3 Accept the proposal from the Women’s Agenda for Peace for further evaluation and discussion (“ยอมรับข้อเสนอของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้”)

4 The meetings of Joint-Working Group Peace Dialogue Process in Southern Thailand (JWG-PDP) will still continue unofficially. (การพูดคุยที่อำนวยความสะดวกโดยฝ่ายมาเลเซีย (เรียกย่อๆ ว่า JWG-PDP) จะดำเนินต่อไปอย่างไม่เป็นทางการ)

⁴⁰ ดูข้อเสนอเชิงนโยบาย “พื้นที่สาธารณะปลอดภัยสำหรับผู้หญิงชายแดนใต้” คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้, มิถุนายน 2559 ฉบับเต็มที่ http://deepsouthwatch.org/sites/default/files/khesnechingnoybaayphuuenthiisaathaarnapldphaysamhrab-phuhhying-smbuurn_1_0.pdf เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2560

เอกสารอ้างอิง

- Changkamol, K. (2013) **Journalism and the Path to Peace in the south of Thailand**. Ph.D. Dissertation. University of Queensland, Australia.
- Fraser, N. (1990). **Rethinking the Public Sphere : A condition to the critique of actually existing democracy**. Social Text 25/26 : pp 56-80.
- Galtung, J. (1985) **on the role of the media for world wide security and peace**. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2560. สืบค้นจาก <https://www.transcend.org/galtung/papers/On%20the%20Role%20of%20the%20Media%20for%20Worldwide%20Security%20and%20Peace.pdf>.
- Hanitzsch, T. (2007). **'Situating Peace Journalism in Journalism Studies : a critical appraisal'**. Conflict and Communication Online, 6(2).
- Kai-nunna, P. (2016). **The synthesis of the Previous Research on Peace Process and Conflict Communication Related to the Southernmost Thailand**. Proceeding of The 3rd Conference on Communication, Culture and Media Studies. Universitas Islam Indonesia Yogyakarta, Indonesia.
- Kularb, P. (2013) **Mediating Political Dissent: A study of Thai News Organisations and Southern Conflict Reporting**. Ph.D. Dissertation. Cardiff University, U.K.
- Kularb, P. (2014) **Beyond Conventional Professionalism: Diverse Roles of Thai Journalism in the Southern Conflict**. Proceeding of International Conference Communication, Conflicts and Peace Processes. Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand.

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

Kularb, P. (2016) **Reporting Thailand's Southern Conflict: Mediating Political Dissent**. NY: Routledge.

Lederach, J. P. (1997). **Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies**. Washington DC: United States Institute of Peace Press.

Legatis, R. (2015). Media Relate Peacebuilding in Processes of Conflict Transformation. Berghof Handbook for Conflict Transformation, online edition Berlin: Berghof Foundation. สืบค้นเมื่อ 11 พฤษภาคม 2560 สืบค้นจาก <http://image.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/rousbeh.pdf> >

Loyn, D. (2007). **‘Good journalism or peace journalism?’**, Conflict and Communication Online, 6(2).

Lynch, J. & McGoldrick, A. (2005). **Peace Journalism**, Stroud: Hawthorn Press.

Lynch, J. (2007). **Peace Journalism and its discontents**. Conflict and Communication Online, 6(2).

Rodriquez, C. (2001). **Fissure in the Mediascape : An International Study of Citizens's Media**. The Hampton Press Communication Series. USA.

Rodriquez, C. (2011). **Citizens' media against armed conflict : disrupting violence in Colombia**. University of Minnesota. USA.

Shaw, Ibrahim Seaga Shaw, Lych, J. & Hackett, R. A. (2011). **Expanding Peace Journalism: Comparative and Critical Approaches**. Sydney University Press: Sydney.

กฤษณา ภูใหญ่. (2559). เมื่อเสียงของประชาชนคือเสียงแห่งสันติที่ต้องรับฟัง. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2561, สืบค้นจาก <http://www.deepsouthwatch.org/ms/node/8195>.

Kooyai, K. (2016). When the People's Voices are the Peace Voices. Retrieved July 20, 2017 from <http://www.deepsouthwatch.org/ms/node/8195>. (in Thai).

คณะกรรมการผู้หญิงชายแดนใต้. (2559). ข้อเสนอเชิงนโยบาย “พื้นที่สาธารณะปลอดภัยสำหรับผู้หญิงชายแดนใต้” (2559). สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2560 สืบค้นจาก http://deepsouthwatch.org/sites/default/files/khesnechingnoybaayphuuenthiisaathaarnapldphaysamhrabphuhying-smbuurn_1_0.pdf.

Peace Agenda of Women. (2016). Policy paper “Public Safety Zones for Women in the Deep South” Project. Retrieved May 19, 2017 from http://deepsouthwatch.org/sites/default/files/khesnechingnoybaayphuuenthiisaathaarnapldphaysamhrabphuhying-smbuurn_1_0.pdf. (in Thai).

ชินรัตน์ สมโลก และ อรุณีวรรณ บัวเนี้ยว. (2554). สถานภาพ บทบาท การดำเนินงาน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสื่อวิทยุเพื่อร่วมสร้างสันติภาพใน 5 จังหวัดตอนล่าง :จังหวัดสตูล สงขลา ปัตตานี ยะลาและนราธิวาส.ปัตตานี : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

Somlok, A. & Buaneaw, A. (2011). **The Status, Role of Operation and the Empowerment of the Radio to Create Peace and Unity in the Five Provinces of Southern Thailand; Satun, Songkla, Pattani, Yala and Narathiwat.** Pattani: research report submitted to Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkla University. (in Thai).

จิตินบ โกมลณี. (2555). เล่าเรื่อง: ‘สื่อใหม่’ เปิดพื้นที่การเมืองและข้อเสนอต้องห้าม ‘นครปัตตานี’. สืบค้นเมื่อ 11 พฤษภาคม 2560. สืบค้นจาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/3257>.

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

Komolnimi, T. (2012) **New media : opening the political space and the Negera Patani Proposal**. Retrieved May 11, 2017 from <https://deepsouthwatch.org/th/node/3257>.

จิตินบ โกมลนินิ. (2555). เสียงของความหวัง: เรื่องเล่าของผู้หญิงเพื่อกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

Komolnimi, T. (2012). **Voices of Hope (Seng-hang-kwam-wang) : The story of women for deep south Thailand peace process**. Bangkok: Parbpim. (in Thai).

จิตินบ โกมลนินิ. (2560). หลัง รอยยิ้ม: เรื่องเล่าเพื่อพลิกฟื้นตัวตนและชุมชนชายแดนใต้. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

Komolnimi, T. (2017). Behind the Smiles (Lang-Roi-Yim) : The Story for Healing Self and Community in Southernmost of Thailand. Bangkok: Parbpim. (in Thai).

จิตติมา เทพญา และดุษฎี เพ็ชรมงคล. (2554). **ขีดความสามารถของสื่อและการนำเสนอข่าวออนไลน์ในพื้นที่ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้. บัณฑิต:** รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

Theppaya, T. & Phetmongkon, D. (2011). Study of Online News Reporting and Its Efficiency in the Five Southern Border Provinces (Songkhla, Satun Pattani, Yala and Narathiwat). Pattani: research report submitted to Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkla University. (in Thai).

ปาจารย์ พวงศรี .(2555). **การสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะของคนชายขอบในรายการข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส**. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Puangsi, P. (2012). **Communication and construction of the public sphere for marginalized people in the Thai PBS programme ‘Citizen**

Reporter. M.A. Thesis, Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University. (in Thai).

บุญวันต์ จิตประคอง. (2560). สื่อภาคประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อกระบวนการผลักดันนโยบายและต่อสู่ทางการเมืองที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และความต้องการของประชาชนมุสลิมกลุ่ม ชาตพันธ์ไทยเชื้อสายมลายู (ม.ป.ป.).

Jitprakong, P. (2017). **The Pressuring Policy and Political Struggle of Malay-Muslim by People's Media in the Deep South of Thailand (n.d.)** (in Thai).

พิรงรอง รามสูต รัตนันท์. (2547). สื่อภาคประชาชน (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ การปฏิรูปสื่อ : กำกับ เนื้อหาโดยรัฐ การกำกับดูแลตนเองและสื่อภาคประชาชน). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Ramasoota, R. P. (2004). Civic Media. Research Report Submitted to The Thailand Research Fund. (in Thai).

แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง. (2551). โครงการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง (พ.ศ. 2547 - 2550) นครปฐม: ศูนย์ศึกษาพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

Sirisakdamkoeng, P (2008) **The Reviews of Knowledge of the Deep South Thailand under the Conflict (2004 - 2007)**. Nakornpathom: Research center for Peace. (in Thai).

ภาสกร จำลองราช. (2550). สนามข่าวสีแดง: เรียนรู้โต๊ะข่าวภาคใต้. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

Jamlongraj, P. (2007) Red Field work : Understanding the deep south desk. Bangkok : Parbpim. (in Thai).

ภีรกาญจน์ ไคนุ่นนา และศุภราภรณ์ ทวนน้อย. (2554). การสำรวจสถานภาพสื่อโทรทัศน์ท้องถิ่นและโทรทัศน์บอกรับสมาชิกใน 5 จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

Kai-nunna, P. & Tuannoi, S. (2011). **Statuses and Roles of the Local Cable Televisions in the 5 Provinces of the Southernmost, Thailand (Songkla, Stun, Pattani, Yala and Narathiwat)**. research report submitted to Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkla University. (in Thai)

ภีรกาญจน์ ไค่nunna. (2552). การสื่อข่าวของผู้สื่อข่าวท้องถิ่นภายใต้บริบทความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) :รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

Kai-nunna, P. (2012). **News Reporting of Stringers in Insurgency in the Southernmost Provinces of Thailand (Pattani, Yala, and Narathiwat)**. Research Report Submitted to Faculty of Communication Sciences, Prince of Songkla University. (in Thai).

รอส โอเวิร์ด. (2551). การสื่อข่าวที่ไหวรู้ต่อความขัดแย้ง. (วลักษณ์กมล จ่างกมล, ผู้แปล). ปัตตานีคณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี.

Howard, R. (2008). **Conflict Sensitivity Journalism Handbook (Thai edition)**. Pattani, Faculty of Communication Science. Prince of Songkla University Pattani campus. (in Thai).

รอฮานี จือนารา. (2560). บทบาทของ “เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้” ในการจัดสานเสวนาเพื่อสร้างสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

Juenara, R. (2016). **The roles of “The Network of Civic Women for Peace” In Organizing Dialogue for Peace Building in the Three Provinces of Southern Border of Thailand**. M.A. Thesis, Institute of Peace Studies, Prince of Songkla University. (in Thai).

รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. (2556). ถอดความคิดขบวนการเอกราชปาตานี.
ปัตตานี: โครงการจัดพิมพ์ดีฟบุ๊กส์.

Chalermstripinyorat, R. (2013) **Dissecting the Thinking of Patani Independence Movements**. Pattani: DeepBook (in Thai).

รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. (2558). เส้นทางกระบวนการสันติภาพปาตานี.
ปัตตานี: สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. โครงการ
เสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของภาคใต้ของไทย (STEP)

Chalermstripinyorat, R. (2015). **The Road to Patani Peace Process. Pattani**. Institute for Peace Studies, Prince of songkla university
and STEP-UNDP (in Thai).

ลดาวัลย์ แก้วศรีนวล. (2552). การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชาว
ไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้.
ดุซงญอเนพันธ์สาขาการจัดการสื่อสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

Kaewseenual, L. (2009). **Cross-Cultural Communication: A Case Study of Buddhist and Muslim in The Southern Border of Thailand (Yala Pattani and Narathiwat)**. Ph.D. Dissertation, Suandusit
Rajabhat University. (in Thai).

วลักษณ์มล จ่างกมล. (2558). การศึกษาและพัฒนาการสื่อสารเพื่อสันติภาพ.
สืบค้นเมื่อ 11 พฤษภาคม 2560 สืบค้นจาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/6926>.

Changkamol, W. (2015). **The Studies and Development of Communication for Peace**. Retrieved May 11, 2017 from <https://deepsouthwatch.org/th/node/6926>. (in Thai).

วลักษณ์มล จ่างกมล. (2550). รายงานวิจัยเรื่อง สื่อเพื่อสันติภาพ: จริยธรรม
การจัดการ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา. เสนอต่อสภาวิจัย
แห่งชาติ, ปัตตานี: คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี.

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

Changkamol, W. (2007). **Peace Journalism: Ethics, Management and Suggestions for Development**. A research report submitted to National research council of Thailand. (in Thai).

ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี. (2560). ความขัดแย้งชายแดนใต้ในรอบ 13 ปี: ความซับซ้อนของสนามความรุนแรงและพลังของบทสนทนาสันติภาพปาตานี. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2561 สืบค้นจาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/11053>.

Jitpiomsri, S. (2017). **Southern Conflict in 13 years : The Complex of Violence and Power of Patani Peace Dialogue**. Retrieved July 20, 2018 from <https://deepsouthwatch.org/th/node/11053>.

ศิริประภา เรณูมาศ. (2549). การเสนอรายการเพื่อสร้างความสมานฉันท์ของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย จังหวัดยะลา. วิทยานิพนธ์สาขาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Renumas, S. (2006). **The Presentation of Programs Aied at Nation Reconciliation of Television of Thailand channel 11, Yala Province**. M.A. Thesis, Faculty of Communication Arts, Chulaongkorn University. (in Thai).

สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ. (2556). คู่มือรายงานข่าวเพื่อสลายความขัดแย้ง : กรณีปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์

Academic Institute of Public Media. (2013). Handbook for Conflict Resolution Reporting : Case Study of DeepSouth Thailand. Bangkok: Parbpim. (in Thai).

สมเกียรติ จันทรสีมา. (2549). ปักหมุด เทใจ : บันทึกประสบการณ์ชีวิตเหยี่ยวข่าวอีสาน. กรุงเทพฯ : โครงการก่อตั้งมูลนิธิสื่อสารสาธารณะ

Jantarasima, S. (2006). Pak-Mud-Te-Jai : The Memoirs of Issara News Agency's reporters. Bangkok: PUDSA. (in Thai).

สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. (2552). “คู่มือรายงานข่าว
ในสถานการณ์ความขัดแย้ง”. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

Thai Journalist Association. (2009). Reporting handbook in conflict situation.
Bangkok: Chareonwit Publising. (in Thai).

สมัชชา นิลปัทม์, (2558). **นวัตกรรมการสื่อสารภาคพลเมือง : กรณีศึกษา
สื่อพลเมืองประเทศศรีลังกาของโครงการ ICT4Peace**. สืบค้น
เมื่อ 11 พฤษภาคม 2560 สืบค้นจาก [http://www.deepsouthwatch.
org/node/9878](http://www.deepsouthwatch.org/node/9878).

Nilaphatama, S. (2015) **The Citizen Communicative Innovation
: Case Study of Sri Lanka citizen’s media in ICT4Peace project**.
Retrieved May 11, 2017 from [http://www.deepsouthwatch.org/
node/9878](http://www.deepsouthwatch.org/node/9878). (in Thai).

สมัชชา นิลปัทม์. (2556). **วาทกรรมสื่อมวลชนในกระบวนการสันติภาพ
จังหวัดชายแดนภาคใต้ 2556. วารสารนิเทศศาสตร์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย**. 32 (4) (1-27).

Nilaphatama, S. (2014) Media Discourse on Peace Process in Southern
Thailand 2013. **Journal of Communication Art. Chulalongkorn
University**. 32 (4) (1-27) (in Thai).

สมัชชา นิลปัทม์ และรุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. (2556). **รายงานวิจัยเรื่อง
วาทกรรมสื่อมวลชนในกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ 2556**. กรุงเทพฯ : มีเดียอินไซด์เอาท์

Nilaphatama, S and Chalernsripinyorat, R. (2013). Media Discourse on
Peace Process in Southern Thailand 2013. A Research Report
submitted to Media Inside Out Group. (in Thai).

เสริมสิริ นิลดำ. (2552). **คุณค่าข่าวในภาวะวิกฤตทางสังคม**. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Nildum, S. (2009). **News Values During Crises**. Bangkok, Chulalongkorn
Publishing. (in Thai).

ไปให้ไกลกว่า “วารสารศาสตร์สันติภาพ”...| สมัชชา นิลปัทม์ และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว

อาทิตยา เทียงวงษ์. (2548). การสื่อสารระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในชุมชนรูสะมิแล จ.ปัตตานีในช่วงระหว่างวิกฤตการณ์ความรุนแรงของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์สาขา วาทยวิทยา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Thiangwong, A. (2005). **Communication between Thai Buddhists and Thai Muslim in Rusamiae Community Pattani Province in the Period of Crisis of the 3 southernmost province.** M.A. Thesis, Faculty of Communication Arts, Chulaongkorn University. (in Thai).

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2550). สื่อและสิทธิการสื่อสารของประชาชนฟิลิปปินส์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

Siriyuwask, U. (2007). People's Media and Communication Right in the Philippines. Bangkok, Kobfai publishing. (in Thai).